

ASSOCIATION OF JUDGES OF THE REPUBLIC OF
ARMENIA

Գիրքը հրատարակվել է Եկեղեցիների համաշխարհային
խորհրդի հայաստանյան միջեկեղեցական բարեգործական
Կլոր սեղան հիմնադրամի հովանավորությամբ:

VAHE YENGIBARYAN

ARTHUR CHAKHOYAN

**CHURCH, STATE
AND SOCIETY**

FAMILY LAW MANUAL

ՀՀ դատավորների միությունը շնորհակալություն է հայտնում
ՀՀ իրավաբանների միությանը, ՀՀ փաստաբանների
պալատին, Հայ երիտասարդ իրավագետների միությանը,
Ջարգացման հայկական ինստիտուտին իրենց
առաջարկություններով ու դիտողություններով ընտանեկան
հանրամատչելի իրավաբանական գրադարանի ստեղծմանն
աջակցելու համար:

Edited by: **Very Reverend Fr. Hovakim Manukyan**
Member of the Brotherhood of Holy Etchmiadzin

Lingvo-stylistic
editor: **Amalya HARUTYUNYAN**

Yerevan
«Antares»
2009

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԴԱՏԱՎՈՐՆԵՐԻ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ

ՎԱՅԵ ԵՆԳԻԲԱՐՅԱՆ

ԱՐԹՈՒՐ ՉԱԽՈՅԱՆ

ԵԿԵՂԵՑԻ, ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՎ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ՀԱՆՐԱՄԱՏՉԵԼԻ ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

Խմբագիր՝ **Հոգեշնորհ Տ. Հովակիմ Վարդապետ Մանուկյան**
Միաբան Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի

Լեզվաոճական
խմբագիր՝ **Անալյա ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ**

Երևան
«Անտարես»
2009

ՀՏԴ 342 : 2
ԳՄԴ 67.99 + 86.3
Ե 472

Տպագրվում է
ՀՀ դատավորների միության խորհրդի որոշմամբ

Ենգիբարյան Վահե, Չախոյան Արթուր
Ե Եկեղեցի, պետություն և հասարակություն.- Եր.:
Անտարես, 2009.- 88 էջ:

Ձեռնարկում հարցերի ու պատասխանների միջոցով
հանրամատչելի ներկայացված են եկեղեցուն, պետությանը և
հասարակությանը վերաբերող քաղաքացիներին առավել
հուզող հարցերի պարզաբանումներ:

ISBN 978-9939-51-151-1

ԳՄԴ 67.99 + 86.3

© ՀՀ դատավորների միություն, 2009թ.
© Ենգիբարյան Վ., Չախոյան Ա., 2009թ.
© «Անտարես», 2009թ.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Երկու խոսք	8
Պետական կրոնի կամ եկեղեցու կարգավիճակ ունեցող երկրներ	10

Գլուխ 1

Եկեղեցի-պետություն փոխհարաբերությունները	
ՀԽՍՀ-ում	14
ՀԽՍՀ օրենսդրությունը և եկեղեցի-պետություն փոխհարաբերությունները	14
Կրոնական միավորումների և հոգևորականների գործունեության սահմանափակումները ՀԽՍՀ-ում	15
Խղճի ազատության մասին օրենքը խախտելու համար նախատեսված պատասխանատվությունը ՀԽՍՀ-ում	15
Կրոնական միավորումների բյուջեի գոյացումը ՀԽՍՀ-ում	19
ՀԽՍՀ-ում երեխաների կրոնական դաստիարակությունը ընտանիքում	20

Գլուխ 2

Եկեղեցի-պետություն փոխհարաբերությունները	
Հայաստանի երրորդ հանրապետությունում	21
ՀՀ օրենսդրությունը և եկեղեցի-պետություն փոխհարաբերությունները Հայաստանի երրորդ հանրապետությունում	21
«Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքի դերը եկեղեցի-պետություն փոխհարաբերություններում	23
«Հայաստանի Հանրապետության և Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցու հարաբերությունների մասին» ՀՀ օրենքի դերը եկեղեցի-պետություն փոխհարաբերություններում	25

Գլուխ 3

Ներպետական օրենսդրությունը որպես մտքի, խղճի և կրոնի ազատության երաշխիք	28
ՀՀ Սահմանադրությունը որպես մտքի, խղճի և կրոնի ազատության երաշխիք	28
«Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքը որպես մտքի, խղճի և կրոնի ազատության երաշխիք	30
Կրոնական կազմակերպությունների և պետության հարաբերությունները` ըստ «Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպության մասին» ՀՀ օրենքի դրույթների	35
«ՀՀ և Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցու հարաբերությունների մասին» ՀՀ օրենքը որպես մտքի, խղճի և կրոնի ազատության երաշխիք	37

Գլուխ 4

Միջազգային օրենսդրությունը որպես մտքի, խղճի և կրոնի ազատության երաշխիք	41
Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիրը որպես մտքի, խղճի և կրոնի ազատության երաշխիք	41
Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին կոնվենցիան որպես մտքի, խղճի և կրոնի ազատության երաշխիք	43
Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիրը որպես մտքի, խղճի և կրոնի ազատության երաշխիք	45
Ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց իրավունքների ապահովման մասին կոնվենցիան որպես մտքի, խղճի և կրոնի ազատության երաշխիք	45
Պատերազմի ժամանակ քաղաքացիական բնակչության պաշտպանության մասին ժնևի կոնվենցիան որպես մտքի, խղճի և կրոնի ազատության երաշխիք	49

Երկու խոսք

Ուշ միջնադարի կրոնական աննախընթաց հակամարտություններն ու անհանդուրժողությունը և դրանց հետևանքներով մարդկային զոհերի իրողությունները վերջնականապես ձևավորեցին այն համոզումը, որ անհրաժեշտ է բարեփոխումներ իրականացնել եկեղեցական և քաղաքական իշխանությունների գործառույթների ոլորտներում:

Ցավալիորեն մի շարք տեսաբաններ բավականին հեռու գնացին իրենց մոտեցումներում՝ փորձելով եկեղեցուն առհասարակ դուրս մղել հասարակական կյանքի բոլոր որոտներից: Ժողովրդավարական հասարակարգի ճարտարապետների կողմից, սակայն, կրոնը շարունակվում է դիտվել հասարակությունների առողջացման, բարոյականության խթանման և պահպանման կարևորագույն բաղադրիչ: Այս իրողությունը ցայտուն կերպով դրսևորվում է տարբեր երկրների օրենսդրություններում:

Հայաստանյան իրականության մեջ, երբ տակավին հստակորեն ձևավորված չեն ժողովրդական հասարակարգ ձևավորելու կողմնորոշիչները, դժբախտաբար, անտեղյակության արդյունքում կամ երբեմն էլ դիտավորությամբ, տարբեր առիթներով փորձեր են կատարվում եկեղեցին սոսկ մշակութային կամ պատմական հաստատություն ներկայացնելու՝ ժխտելով հատկապես Ազգային եկեղեցու հոգևոր և բարոյական առաքելության առանձնահատկությունը: Այս ըմբռումները հիմնավորելու համար հաճախ հղումներ են կատարվում Միջազգային տարբեր փաստաթղթերի, Եվրոպական մի շարք երկրների եկեղեցի և պետություն հարաբերությունները կարգավորող օրենքներին: Հիշյալ թյուր ըմբռումները կանխելու համար ընթերցողի սեղանին է դրվում Հայաստանի Հանրապետության դատավորների միության կողմից հրատարակվող ընտանեկան հանրամատչելի գրադարան շարքից «Եկեղեցի, պետություն և հասարակություն» խորագիրը կրող գիրքը:

«Եկեղեցի, պետություն և հասարակություն» գիրքը հանրամատչելի ձևով, պարզ շարադրանքով ներկայացնում է կրոնական ազատությանն առնչվող հարցերի շուրջ միջազգային, նախկին ԽՍՀՄ և ՀՀ օրենքները, օրինակներ է բերում եկեղեցի-պետություն փոխհարաբերությունների միջազգային փորձից՝

Ռազմագերիների հետ վարվելակերպի մասին Ժնևի կոնվենցիան որպես մտքի, խղճի և կրոնի ազատության երաշխիք	54
Գործող բանակներում վիրավորների և հիվանդների վիճակի բարելավման մասին Ժնևի կոնվենցիան որպես մտքի, խղճի և կրոնի ազատության երաշխիք	57

Գլուխ 5

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի և ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումներ, ՀՀ ենթաօրենսդրական ակտեր	60
--	-----------

ՀՀ սահմանադրական դատարանի ՈՐՈՇՈՒՄԸ	77
---	-----------

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎԱՐՉԱՊԵՏԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ 12 օգոստոսի, 2002 թվականի N 478-Ն ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎԱՐՉԱՊԵՏԻՆ ԱՌԸՆԹԵՐ ԿՐՈՆԻ ՀԱՐՑԵՐՈՎ ԽՈՐՀՈՒՐԴ ՍՏԵՂԾԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ	82
---	-----------

ԿԱՆՈՆԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎԱՐՉԱՊԵՏԻՆ ԱՌԸՆԹԵՐ ԿՐՈՆԻ ՀԱՐՑԵՐՈՎ ԽՈՐՀՐԴԻ	84
---	-----------

ներկայացնելով ազգային եկեղեցիներ և պետական կրոններ ունեցող տարբեր երկրներ:

«Եկեղեցի, պետություն և հասարակություն» գիրքը ՀՀ դատավորների միության կողմից հրատարակվող ընտանեկան հանրամատչելի գրադարան շարքում «Դավանանքի իրավունք» գրքից հետո երկրորդ գիրքն է, որ գրված է այս թեմայով: Լիահույս ենք, որ ընթերցողը խնդրի շուրջ իրեն հուզող շատ հարցերի պատասխաններ կգտնի:

Հրատարակությունը խրախուսելու համար շնորհակալություն ենք հայտնում Հայաստանի Հանրապետության դատավորների միության նախագահ Տիար Հրաչիկ Սարգսյանին և հրատարակումը հովանավարող ԵՅԽ Կլոր Սեղան հայաստանյան բարեգործական հիմնադրամին՝ հանձին գործադիր տնօրեն տիար Կարեն Նազարյանի: Գիրքը հյուսելու և այն հրատարակության պատրաստելու համար գնահատանքի խոսք ենք հղում հեղինակներին՝ Վահե Ենգիբարյանին և Արթուր Զախոյանին, աշխատանքը խմբագրելու համար Հոգեշնորհ Տ. Հովակիմ վարդապետ Մանուկյանին, այն բոլոր անձանց, ում հետևողական աշխատանքի շնորհիվ այն լույս աշխարհ եկավ:

***Օրհնությամբ՝
Արշակ եպս. Խաչատրյան
Դիվանապետ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի***

Պետական կրոնի կամ եկեղեցու կարգավիճակ ունեցող երկրներ

Պետական կարգավիճակ ունի անգլիական եկեղեցին (պատոնական անվանումը (Անգլիայի եկեղեցի): Դեռևս 1534թ. Մեծ Բրիտանիայում ընդունվել է «Գլխավորության» մասին ակտը: Դրա համաձայն՝ անգլիական եկեղեցու գլխավորը թագավորն է: Միապետը (կառավարական աստիճանավորի երաշխավորությամբ) նշանակում է եպիսկոպոսներին: Իսկ ծխերում թափուր տեղերը, եկեղեցու «հովանավորների» ցուցումով, հաճախ զբաղեցնում են հասարակության արտոնյալ խավերին պատկանող մասնավոր անձինք: Աստիճան շնորհելու ժամանակ բոլոր հոգևորականներից պահանջվում է թագավորին հավատարմության երդում տալ:

Եկեղեցական բոլոր փաստաթղթերը, այդ թվում՝ անգլիական եկեղեցու գլխավոր սինոդի որոշումները, նախքան օրենքի ուժ ստանալը, պետք է հաստատվեն պառլամենտի կողմից և ստանան թագավորի հավանությունը:

Անգլիական եկեղեցու երկու արքեպիսկոպոսները (Քենթերբերիի ու Յորքի), և 23 եպիսկոպոսներ Լորդերի պալատի անդամ են, բայց այլ եկեղեցիների ոչ մի եպիսկոպոս կամ ղեկավար նման արտոնություն չունի: Անգլիական հոգևորականները կարող են ընտրվել համայնքի պառլամենտի պալատում: Անգլիական եկեղեցու սպասավորների կողմից ձևակերպված ամուսնությունն ունի իրավական ուժ, իսկ մյուս եկեղեցիների ու աղանդների սպասավորների կատարած ամուսնությունները պետք է գրանցվեն նաև քաղաքացիական կարգով:

Պետության ու եկեղեցու միջև բացահայտ դաշնակցային հարաբերություններ գոյություն ունեն նաև մի շարք այլ երկրներում: «Ավետարանական յուրթրական եկեղեցին,- գրված է Դանիայի 1963թ. հաստատված Սահմանադրության 4-րդ պարագրաֆում,- դանիական ազգային եկեղեցի է և պահվում է պետության հաշվին»: Այնտեղ, ինչպես և Անգլիայում, եկեղեցին գլխավորում է թագուհին:

Ներկայումս որևէ եկեղեցու դավանաբանության արտոնյալ վիճակի ընդունումը նշված է աշխարհի 43 պետությունների սահմանադրություններում: Հռոմեական կաթոլիկ եկեղեցին

տիրապետող է եվրոպայի և Լատինական Ամերիկայի 14 պետություններում, ավետարանական լուսաբանական եկեղեցիները պետական են համարվում Իսլանդիայում, Նորվեգիայում: Մի շարք երկրների սահմանադրություններում արտոնյալ եկեղեցին կոչվում է ոչ թե պետական, այլ ազգային (Դանիա, Պորտուգալիա, Կոլումբիա), պաշտոնական (Նորվեգիա, Իրաք): Բայց տերմինաբանական տարբերությունները, հասկանալի է, չեն փոխում վաղուց ի վեր եկեղեցու և պետության միջև ստեղծված հարաբերությունների էությունը:

Մերձավոր ու Միջին Արևելքի շատ երկրներում պետական կրոն է համարվում իսլամը, որը վկայում են նույնիսկ դրանցից մի քանիսի պաշտոնական անվանումները: Պակիստանի Իսլամական Հանրապետություն, Իրանի Իսլամական Հանրապետություն: 1973 թվականին Պակիստանի Իսլամական Հանրապետությունում ընդունված Սահմանադրությունն իսլամը հռչակեց պետական կրոն (2-րդ հոդված): Պետության քաղաքականության սկզբունքներում մի դրույթ կա Պակիստանի մուսուլմանների կենսակերպն իսլամի հիմնական սկզբունքներին համապատասխան ապահովելու վերաբերյալ (31-րդ հոդված, կետ 1), երկրում նախագահ ու վարչապետ կարող են լինել միմիայն մուսուլմանները, պետության բոլոր օրենքները պետք է համապատասխանեն իսլամին (227-րդ հոդված): Սահմանադրությունը հռչակում է քաղաքացիների հիմնական իրավունքները օրենքի առջև բոլորի հավասարությունը՝ անկախ ռասայից, կրոնից, կաստայից, սեռից, անձի անձեռնմխելիություն, խոսքի, ժողովների, կազմակերպությունների, դավանանքի ազատություն (9-րդ, 15-17-րդ, 19-րդ, 20-րդ հոդվածներ), բայց դրա հետ մեկտեղ պարունակում է տարբեր վերապահումներ: Այսպես, խոսքի ու մամուլի ազատությունը կարող է «իսլամի փառքի համար օրենքի կողմից բանականորեն սահմանափակվել...» (19-րդ հոդված): Այդ նպատակների համար էլ սահմանափակվում է նաև խղճի ազատությունը:

Պակիստանի բնակչության ճնշող մեծամասնությունն իսլամ է դավանում, բայց դա ամենևին էլ չի երաշխավորում քաղաքացիների կրոնական խաղաղությունն ու իրավահավասարությունը: Հանրապետության մուսուլմանական համայնքի առանձնահատկություններից մեկը նրա ավանդական բաժանումն է օտարերկրացի մուսուլմանների (արաբների, պարսիկների, տաջիկների, աֆղանների) սերունդների, որոնք այնտեղ են վերաբ-

նակվել անցյալում, և իսլամ ընդունած բուն բնակչության սերունդների: Այդ բաժանումն առաջ է եկել հիմնականում վերաբնակեցվածներից բաղկացած մուսուլմանական ավագանու իր արտոնյալ դիրքը մուսուլմանական համայնքում ամրապնդելու ձգտման պատճառով:

Իսլամի կանոններով ու հրահանգներով է տոգորված բացարձակ աստվածապետական միապետություն հանդիսացող Սաուդյան Արաբիայի ամբողջ հասարակական ու քաղաքական կյանքը: Այդ երկրի թագավորը միաժամանակ կառավարության ղեկավարն է, գերագույն գլխավոր հրամանատարը, հոգևոր պետը: Սահմանադրությանը փոխարինում են թագավորական հրովարտակները: Քաղաքական կուսակցությունների ու արհմիությունների գործունեությունն այնտեղ արգելված է, դրանք գործում են խոր ընդհատակում: Սաուդյան Արաբիայում մուսուլմանները պարտավոր են խստությամբ կատարել Դուրանի պատվիրանները, հավաքվել մզկիթում աղոթելու ու մոլլայի քարոզները (խոսքեր) լսելու:

Իսրայելում գոյություն ունեցող կրոնը հուդայականությունն է, թեև դա պաշտոնապես չի հաստատված: Հանրապետությունում միասնական Սահմանադրություն չկա: Դրա փոխարեն գործում են կնեսետի (պառլամենտի) ընդունած օրենքները:

1952թ. օրենքի համաձայն՝ Իսրայելի քաղաքացիություն չի շնորհվում այն հրեաներին, որոնք ոչ թե հուդայականություն են դավանում, այլ մեկ ուրիշ հավատ, կամ էլ Աստծուն չեն հավատում: Երկրում սինագոգի ու ռաբբիության հսկողությունը համապարփակ է. տարբեր հրահանգներով, արգելքներով նրանք կարգավորում են հավատացյալների կյանքի բոլոր կողմերը: Օրինակ՝ արգելված է հրեաների ամուսնությունը ոչ հրեուհիների հետ: Կինը չի կարող ամուսնալուծվել, այդ իրավունքը տրված է միայն տղամարդուն:

Այն պետություններում, որոնց սահմանադրությունները հռչակել են եկեղեցիների ձևական հավասարություն (Ավստրիա, Պերու, Ճապոնիա և այլն) և պետությունից եկեղեցու ձևական անջատում (Ֆրանսիա, ԱՄՆ և այլն), իրականում եկեղեցու և պետության միջև պահպանվել են բազմազան կապեր: Հարկ է նկատել, որ կրոնական կազմակերպությունների նկատմամբ հատուկ վերաբերմունք են ցուցաբերում եվրոպական պետությունները: Եվրոպական երկրների (Անգլիա, Գերմանիա, Դանիա, Իռլանդիա, Իսպանիա, Հունաստան, Շվեդիա և այլն) օրենս-

դրության ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ պետակետեցական հարաբերությունները բացարձակ հավասարության սկզբունքով չեն կառուցված: Եվրոպական երկրները հարգալից են վերաբերվում կրոնին, գիտակցում են ավանդական դավանանքների դրական դերը, աջակցում և խրախուսում են նրանց հոգևոր-լուսավորչական առաքելությունը: Միաժամանակ այդ երկրներն օրենսդրական հուսալի պատվար են ստեղծում բոլոր հնարավոր տոտալիտար և կազմալուծող խմբերի ձևավորման, զանազան ծայրահեղական աղանդների գործունեությունը կանխելու համար:

Գլուխ 1. Եկեղեցի-պետություն փոխհարաբերությունները ՀԽՍՀ-ում

ՀԽՍՀ օրենսդրությունը և եկեղեցի-պետություն փոխհարաբերությունները

Հայաստանում խորհրդային կարգերի հաստատումից հետո ՀԽՍՀ առաջին Սահմանադրությունը (1922թ.) հռչակել էր եկեղեցու անջատումը պետությունից և դպրոցի անջատումը եկեղեցուց: 1943թ-ին ձևավորվեց ՀԽՍՀ Սինիստրների խորհրդին առընթեր հայ եկեղեցու գործերի խորհուրդը, որը կրոնի նկատմամբ պետական քաղաքականությունն իրականացնող թերևս միակ մարմինն էր, հսկում էր կրոնական պաշտամունքների վերաբերյալ օրենսդրության կիրառումը, իրականացնում պետական և կրոնական կազմակերպությունների միջև կապը և այլն: ՀԽՍՀ Սահմանադրության 50-րդ հոդվածը երաշխավորում էր խղճի ազատություն, այսինքն՝ ցանկացած կրոն դավանելու կամ ոչ մի կրոն չդավանելու իրավունք: Կրոնական միավորումների մասին ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի նախագահության 1977թ. ապրիլի 28-ի հրամանագրի համաձայն՝ իրենց կրոնական պահանջումները բավարարելու նպատակով հավատացյալները (18 տարեկանից բարձր) կարող էին միավորվել համայնքների կամ խմբերի մեջ:

Եթե մինչև խորհրդային կարգերի հաստատումը Հայ առաքելական սուրբ եկեղեցու հոգևոր գործառույթներն ընդգրկում էին նաև հասարակական-քաղաքական, ազգապահպան և այլ ոլորտները, խորհրդային կարգերի հաստատումից հետո փոխվեց եկեղեցու գործառույթը. այն հիմնականում զբաղվում էր ծիսակատարությունների կատարմամբ: Եկեղեցին պետության նկատմամբ վարում էր չեզոք քաղաքականություն: Հայրենական պատերազմի տարիներին, այնուամենայնիվ, եկեղեցու դերը փոքր-ինչ կարևորվեց: Եկեղեցին կատարում էր հանգանակություններ՝ հօգուտ երկրի պաշտպանության, եկեղեցու գործուն մասնակցության շնորհիվ 1946 թվականին ակտիվացավ հայրենադարձության գործընթացը:

Կրոնական միավորումների և հոգևորականների գործունեության սահմանափակումները ՀԽՍՀ-ում

Խորհրդային պետությունն իր քաղաքացիներին հնարավորություն էր տալիս դավանելու ցանկացած կրոն՝ պայմանով, որ կրոնական պաշտամունքի կատարումը կապված չլինի օրենքների խախտման, մյուս քաղաքացիների իրավունքների ոտնահարման և մարդկանց առողջությանը վնաս պատճառելու հետ:

Սովետական Հայաստանի օրենքները կրոնական միավորումներին և պաշտամունքի սպասավորներին արգելում էին հավատացյալների աղոթածողովներն ու այլ հավաքույթներն օգտագործել պետության շահերի դեմ ուղղված քաղաքական ելույթների համար, հավատացյալներին ստիպել հրաժարվելու իրենց քաղաքացիական պարտականությունները կատարելուց և խորհրդային օրենքներով նրանց տրված իրավունքներն իրագործելուց, այսինքն՝ արգելում էին երկրի պետական, մշակութային, հասարակական-քաղաքական կյանքից քաղաքացիներին օտարելու քարոզչություն մղել, կատարել մարդկանց առողջությանը վնաս պատճառող ծեսեր, կազմակերպել ու անցկացնել հասարակական կարգը խանգարող կրոնական երթեր ու ծիսակատարություններ: Կրոնական միավորումներն իրավունք չունեին հավատացյալներին ստիպել վճարելու որևէ տուրք, ինչպես նաև կատարելու սնահավատություն առաջացնող գործողություններ:

Կրոնական պաշտամունքների մասին օրենսդրությունը խախտելու համար մեղավորները պատասխանատվություն էին կրում այնպես, ինչպես և գործող օրենքները խախտող մյուս բոլոր քաղաքացիները:

Խղճի ազատության մասին օրենքը խախտելու համար նախատեսված պատասխանատվությունը ՀԽՍՀ-ում

Խղճի ազատությունը խորհրդային սոցիալիստական ժողովրդավարության օրգանական, անկապտելի բաղկացուցիչ

մասն էր: ՀԽՍՀ-ում խղճի ազատությունը ոչ միայն հռչակվում է, այլև երաշխավորվում էր Սահմանադրությամբ, ինչպես նաև պաշտամունքի մասին խորհրդային օրենսդրության պահպանման պետական վերահսկողության համակարգով:

ԽՍՀՄ Սահմանադրության 52-րդ հոդվածը հռչակում էր. «ԽՍՀՄ քաղաքացիների համար երաշխավորվում է խղճի ազատություն, այսինքն՝ ցանկացած կրոնը դավանելու կամ ոչ մի կրոն չդավանելու, կրոնական պաշտամունքային ծեսեր կատարելու կամ աթեիստական պրոպագանդա մղելու իրավունք: Կրոնական հավատալիքների առնչությամբ թշնամանք և ատելություն հրահրելն արգելվում է:

ԽՍՀՄ-ում եկեղեցին անջատված էր պետությունից և դպրոցը՝ եկեղեցուց»:

Պաշտամունքի մասին խորհրդային օրենսդրությունը հավասարապես պաշտպանում էր ինչպես հավատացյալների, այնպես էլ ոչ հավատացյալների իրավունքները: Սահմանադրությունը հռչակում էր, որ ԽՍՀՄ-ի բոլոր քաղաքացիներն օրենքի առաջ հավասար են՝ անկախ ծագումից, սոցիալական և գույքային դրությունից, ռասայական և ազգային պատկանելությունից, սեռից, կրթությունից, լեզվից, կրոնի նկատմամբ ունեցած վերաբերմունքից, զբաղմունքի տեսակից ու բնույթից, բնակության վայրից և այլ հանգամանքներից: «ԽՍՀՄ քաղաքացիների իրավահավասարությունն ապահովվում է տնտեսական, քաղաքական, սոցիալական և կուլտուրական կյանքի բոլոր բնագավառներում» (34-րդ հոդված):

ԽՍՀՄ-ում սահմանված էին հավատացյալների իրավունքները ոտնահարումից պաշտպանող իրավական հատուկ նորմեր: ՌԽՖՍՀ Գերագույն սովետի նախագահությունը «ՌԽՖՍՀ քրեական օրենսգրքի 142-րդ հոդվածի կիրառման մասին» 1966թ. մարտի 18-ին ընդունած հատուկ որոշմամբ պարզաբանել էր, որ եկեղեցին պետությունից և դպրոցը եկեղեցուց անջատելու մասին օրենքների խախտում ասելով, խախտում, որի համար ՌԽՖՍՀ քրեական օրենսգրքի 142-րդ հոդվածով նախատեսված էր քրեական պատասխանատվություն, հասկացվում էր. «...Քաղաքացիներին աշխատանքի կամ ուսումնական հաստատություն ընդունելուց հրաժարումը, աշխատանքից ազատումը կամ ուսումնական հաստատությունից հեռացումը, քաղաքացիներին օրենքով նախատեսված արտոնություններից

ու առավելություններից զրկումը, ինչպես նաև նրանց իրավունքների էական այլ սահմանափակումները՝ կախված կրոնի նկատմամբ նրանց վերաբերմունքից»։ Հավատացյալների իրավունքները պաշտպանող նման օրենքներ ընդունվել էին նաև մյուս միութենական հանրապետություններում։

Ինքնին հասկանալի էր, որ խորհրդային պետությունն իր օրենքներով ոչ ոքի չէր արգելում կատարել կրոնական ծեսեր՝ պսակադրություն, երեխաների մկրտություն, ինչպես նաև աղոթաժողովների հաճախում և այլն։ Դա օրենքներով համարվում էր յուրաքանչյուր քաղաքացու անձնական գործ։

Պաշտամունքի մասին խորհրդային օրենսդրությունն ինչպես հավատացյալների, այնպես էլ կրոնական միավորումների իրավունքների ու պարտականությունների մի համադրություն էր։

Պաշտամունքի մասին օրենքներն ապահովում էին կրոնների հավասարությունը։ Դրանք բոլորն էլ օգտվում էին միևնույն իրավունքներից ու պարտականություններից, ի թիվս որոնց՝ նաև հավատացյալների կրոնական համայնքի կամ խմբի գրանցումը պետական մարմիններում։ ԽՍՀՄ Մինիստրների խորհրդին առընթեր Կրոնական գործերի խորհրդի կողմից որոշում ընդունելուց հետո միայն համայնքը կարող էր ձեռնամուխ լինել իր գործունեությանը։ 1966 թվականի մարտի 18-ին հրապարակվեց «Կրոնական պաշտամունքների վերաբերյալ օրենսդրությունը խախտելու համար վարչական պատասխանատվության մասին» ՌԽՖՍՀ Գերագույն սովետի նախագահության հրամանագիրը։

Օրենսդրության խախտում, ասվում էր այդ հրամանագրում, պետք է համարել կրոնական միավորումների ղեկավարների՝ այդ միավորումներն իշխանության մարմիններում գրանցելուց խուսափելը, կրոնական ժողովներ, թափորներ և պաշտամունքային այլ ծեսեր կազմակերպելու և անցկացնելու՝ օրենսդրությամբ հաստատված կարգը խախտելը, պաշտամունքի սպասավորների ու կրոնական միավորումների անդամների կողմից պաշտամունքի հետ առնչություն չունեցող հատուկ մանկական ու պատանեկան ժողովներ, ինչպես նաև աշխատանքային, գրական և այլ խմբակներ ու խմբեր կազմակերպելը։ Օրենքների այդ կարգի խախտումների համար նախատեսվում էր 50 ռուբլի տուգանք, որը դնում էին շրջանային և քաղաքային գործադիր կոմիտեներին առընթեր վարչական հանձնա-

ժողովները։ Խորհրդային օրենքներն արգելում էին նաև կրոնական կազմակերպությունների և պաշտամունքի սպասավորների օգտին ստիպողական կարգով տուրքեր և հարկեր գանձելը, մասսայական տարածման համար դիմումներ, նամակներ, թռուցիկներ և այլ փաստաթղթեր պատրաստելը, որոնցում կոչ էր արվում չկատարել կրոնական պաշտամունքի մասին օրենսդրությունը, բնակչության հոծ զանգվածների շրջանում սնահավատություն հրահրելու նպատակով գործողություններ կատարելը։

Համանման հրամանագրեր ընդունվել էին նաև միութենական մյուս հանրապետություններում։ Այդ բոլոր օրենսդրական ակտերը ոչ մի կերպ չէին սահմանափակում խղճի ազատությունը։ Դրանցում չկային կրոնական համոզմունքների համար նախատեսվող պատժի դրույթներ։

ՌԽՖՍՀ քրեական օրենսգրքի 227-րդ հոդվածը (ՌԽՖՍՀ 1962 թվականի հուլիսի 25-ի օրենքի խմբագրությամբ) ուղղված էր կրոնական ծեսերի կատարման պատրվակով քաղաքացիների անձի և իրավունքների ոտնահարումների դեմ։ Այդ հոդվածին համապատասխան պատիժ էր նախատեսվում հավատացյալների այնպիսի խումբ ստեղծելու կամ ղեկավարելու համար, որի գործունեությունն ուղեկցվում էր քաղաքացիների առողջությանը վնաս պատճառելով կամ նրանց անձի ու իրավունքների դեմ այլ ոտնձգություններով, կամ հասարակական գործունեությունից կամ քաղաքացիական պարտականությունները կատարելուց հրաժարվելուն դրդելով, ինչպես նաև այդ խմբում անչափահասների ներգրավմամբ։ Համանման հոդվածներ կային նաև միութենական մյուս հանրապետությունների քրեական օրենսգրքերում։ Այդ բոլոր ակտերը ծառայում էին հավատացյալների իրավունքների պաշտպանությանը, նրանց առողջության ու քաղաքացիական արժանապատվության պահպանմանը։

Կրոնական կազմակերպություններն ու կրոնական կենտրոնների արհեստանոցները կարող էին մշտական ու ժամանակավոր աշխատանքի ընդունել բանվորների ու ծառայողների։ Նրանց վրա տարածվում էր ԽՍՀ Միության ու միութենական հանրապետությունների աշխատանքի մասին օրենսդրությունը, բայց միայն այն դեպքում, եթե աշխատանքային պայմանագրերը կրոնական միավորումների ու եկեղեցական ձեռնարկու-

յունների հետ կնքվել էին արհմիութենական մարմինների մասնակցությամբ:

Աշխատավարձը սահմանվում էր կրոնական կազմակերպության ու աշխատողի փոխադարձ համաձայնությամբ: Այն չպետք է ցածր լիներ տվյալ վայրի պետական հիմնարկությունների ու ձեռնարկությունների աշխատողների գործող դրույթաչափերից: Աշխատանքի պաշտպանությունը պետք է իրագործվեր՝ ըստ հաստատված պետական նորմաների:

Կրոնական միավորումների բյուջեի գոյացումը ՀԽՍՀ-ում

Կրոնական համայնքների միջոցները գոյանում էին աղոթատներում հավատացյալների կամավոր նվիրատվություններից, պաշտամունքի առարկաների վաճառքից ու կրոնական ծեսերի կատարումից ստացվող դրամական միջոցներից, ինչպես նաև օրենքով սահմանված դրամական այլ մուտքերից: Այդ միջոցներն օգտագործվում էին աղոթատների և պաշտամունքային գույքի պահպանման, պաշտամունքի սպասավորներին, կրոնական կենտրոններին և հոգևոր կառավարման այլ մարմիններին սպասարկող անձնակազմին պահելու և այլ ծախսերի համար, որոնք բխում էին կրոնական միավորումների պահանջներից:

Կրոնական միավորման գործերը, նրա ունեցվածքը և դրամական միջոցները կառավարելու համար հավատացյալներն ընդհանուր ժողովում իրենցից ընտրում էին գործադիր մարմին, ինչպես նաև վերստուգիչ հանձնաժողով, որոնք ապահովում էին դրամական միջոցների մուտքի, ելքի հաշվառումը և պահպանությունը:

Կրոնական կազմակերպությունների ու պաշտամունքի սպասավորների (հոգևորականների) օգտին քաղաքացիներից դրամական ու գույքային տուրքերի և հարկերի հարկադրական գանձում չէր թույլատրվում:

Կրոնական կազմակերպությունները վճարում էին իրենց տրամադրության տակ գտնվող սեփական կառույցների և փոխադրամիջոցների համար, ինչպես նաև իրենց օգտագործմանը հատկացված հողամասերի համար օրենսդրությամբ հաս-

տատված հարկերը: Կառույցների հարկը ու եկեղեցական միավորումներին տրամադրված հողամասերի համար հողային ռենտան չէր գերազանցում առանց բացառության բոլոր ձեռնարկությունների ու կազմակերպությունների համար երկրում սահմանված նորմաները:

Եկեղեցիների և կրոնական կազմակերպությունների՝ մոմեր, սրբապատկերներ և պաշտամունքի անհրաժեշտ առարկաներ արտադրող արհեստանոցների եկամուտները հարկվում էին օրենքով սահմանված կարգով, ինչպես յուրաքանչյուր պետական ձեռնարկության եկամուտները:

Եկամտահարկ վճարողներ էին նաև կրոնական պաշտամունքի սպասավորները, ինչպես նաև կրոնական համայնքների գործադիր մարմինների անդամներն ու այն քաղաքացիները, որոնք կրոնական ծեսերի կատարումից ու համայնքում գործունեության այլ ձևերով զբաղվելիս եկամուտներ էին ստանում:

ՀԽՍՀ-ում երեխաների կրոնական դաստիարակությունն ընտանիքում

Խորհրդային իրավունքը չէր բացառում նաև եկեղեցական ուսումնական հաստատություններից դուրս քաղաքացիների կրոնուսուցումը: Քաղաքացիները կարող էին կրոն ուսուցանել ու կրոն սովորել մասնավոր կարգով: Ծնողներին չէր արգելվում իրենց երեխաներին կրոն ուսուցանել տանը, սակայն նման ուսուցումը չպետք է կրեր դպրոցական տիպի խմբակային պարապմունքի բնույթ: ԽՍՀՄ-ում դպրոցի եկեղեցուց անջատված լինելը նշանակում էր ժողովրդական կրթության ու դաստիարակության գործի վրա կրոնական կազմակերպությունների որևէ ազդեցության անթույլատրելիություն: «Ժողովրդական կրթության մասին ԽՍՀՄ և միութենական հանրապետությունների օրենսդրության հիմունքների» 4-րդ հոդվածը հռչակում էր «կրոնի ազդեցությունը բացառող կրթության աշխարհիկ բնույթը»: Հավատացյալների երեխաների, ինչպես նաև երկրի բոլոր քաղաքացիների երեխաների վրա տարածվում էր ընդհանուր միջնակարգ կրթության մասին պահանջը: Եվ ոչ ոք իրավունք չուներ, վկայակոչելով իր կրոնական հանգմունքները, երեխաներին արգելել դպրոց հաճախել:

Իսկ ընտանիքում երեխաների կրոնուսուցումը կարող էր իրագործվել միմիայն ծնողների փոխադարձ համաձայնության դեպքում:

Գլուխ 2. Եկեղեցի-պետություն փոխհարաբերությունները Հայաստանի երրորդ հանրապետությունում

ՀՀ օրենսդրությունը և եկեղեցի-պետություն փոխհարաբերությունները Հայաստանի երրորդ հանրապետությունում

Հայ ժողովուրդը միշտ բարձր է գնահատել եկեղեցու և քրիստոնեական հավատի դերն ու նշանակությունը, կրոնի նկատմամբ ցուցաբերել է առանձնահատուկ վերաբերմունք: Այդ վերաբերմունքն էապես փոխվեց և կրոնական արժեքների նշանակությունը զգալիորեն բարձրացավ, երբ Հայաստանի Հանրապետությունում արմատական՝ սոցիալ-տնտեսական բարեփոխումների հետևանքով ձևավորվեցին պետաեկեղեցական նոր հարաբերություններ:

Երրորդ հանրապետությունում 1991 թվականից ի վեր եկեղեցի-պետություն հարաբերությունները դինամիկ ընթացք ստացան: Այդ հանգամանքը պայմանավորված էր ինչպես անկախության ձեռքբերմամբ, այնպես էլ 1995թ. հուլիսի 5-ին ընդունված Սահմանադրությամբ: 1995թ. ընդունված ՀՀ Սահմանադրության 23-րդ հոդվածը սահմանում էր, որ յուրաքանչյուր ոք ունի մտքի, խղճի և դավանանքի ազատության իրավունք: Կրոնի և համոզմունքների արտահայտման ազատությունը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով (Սահմանադրության 45-րդ հոդվածով) նախատեսված հիմքերով:

Այսպիսով, 90-ական թվականների կեսերին Հայաստանի Հանրապետությունում ձևավորվեցին կրոնական կազմակերպությունների անարգել գործունեության իրավական հիմքերը: Բայց պետաեկեղեցական հարաբերությունների ամբողջական հայեցակարգի բացակայությունը, խղճի ազատության հարցերի թեր կարգավորվածությունը, պետաեկեղեցական հարաբերությունների իրավական կարգավորվածության անկատարությունը, օրենսդրական կանոնակարգման գործում տեղ գտած հապաղումները, դավանաբանական հարաբերություններում առկա ոչ կառուցողական միտումները պատճառ դարձան Հայաստանի Հանրապետություն զանազան միստիկական և կեղծ աղանդների ներթափանցմանը:

Պետության և եկեղեցու փոխհարաբերությունների իրավա-
կան կարգավորման հայեցակարգային փոփոխության հիմքը
դրվեց 2005 թվականի նոյեմբերի 27-ին ընդունված սահմանադ-
րական փոփոխություններով: Հայաստանի Հանրապետության
փոփոխված Սահմանադրությունը, վերահաստատելով կրոնի
նկատմամբ ժողովրդավարական պետությանը հատուկ իրավա-
կան այնպիսի հիմքեր, ինչպիսիք են պետության աշխարհի-
կությունը, անկախ կրոնական պատկանելությունից քաղաքա-
ցիների իրավահավասարությունը, նոր մոտեցում ցուցաբերեց
կրոնական կազմակերպությունների հետ հարաբերությունների
իրավական կարգավորման, դրանց ոչ դավանաբանական գոր-
ծունեության վերահսկողության, ինչպես նաև երկրում տիրող
կրոնական իրավիճակի նկատմամբ: Պետակեղեցական նոր
հարաբերությունների համար բնութագրական է այն, որ պե-
տությունը, ըստ արժանվույն գնահատելով կրոնական դաս-
տիարակության նշանակությունը, բարոյահոգեբանական դաս-
տիարակության ոլորտում առաջացող խնդիրները համարեց ա-
ռանձնահատուկ կարգավորման առարկա և ընդգծեց, որ պե-
տակեղեցական հարաբերություններում ինքն է հանդիսանում
բոլոր քաղաքացիների (հավատացյալ և ոչ հավատացյալ) շա-
հերի իրականացումն ապահովող առաջատար ուժը:

Դրա վկայությունն է այն փաստը, որ Սահմանադրությունը,
ամրագրելով օրենքի առաջ բոլոր կրոնական կազմակերպու-
թյունների հավասարությունը, Հայաստանյայց առաքելական
սուրբ եկեղեցին ճանաչեց ազգային եկեղեցի և հնարավոր հա-
մարեց պետության և Հայ առաքելական եկեղեցու հարաբե-
րությունները կարգավորել առանձին օրենքով: Այսինքն՝ պե-
տությունը, նկատի ունենալով հայ եկեղեցու բացառիկ առաքե-
լությունը հայ ժողովրդի հոգևոր կյանքում, նրա ազգային մշա-
կույթի զարգացման և ազգային ինքնության պահպանման գոր-
ծում, նրա դերն ու նշանակությունը հայապահպանության, աշ-
խարհասփյուռ հայերի միավորման, հայրենիք-սփյուռք կապե-
րի ամրապնդման գործում, Հայ առաքելական եկեղեցուն վե-
րապահեց նախապատվություն և նրա հետ հաստատեց
առանձնահատուկ հարաբերություններ:

«Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքի դերը եկեղեցի-պետություն փոխհարաբերություններում

Կրոնի նկատմամբ նոր վերաբերմունքի հիմքը դրվեց «Խղճի
ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին»
1991թ. ՀՀ օրենքով: Իր էությամբ ժողովրդավարական այդ ակ-
տը սահմանեց բոլոր կրոնական կազմակերպությունների գոր-
ծունեության հավասար պայմաններ, վերացրեց կրոնական
կազմակերպությունների պաշտամունքային, սոցիալական, ար-
տադրատնտեսական, բարեգործական և այլ ոչ պաշտամուն-
քային գործունեության իրականացմանը խոչընդոտող բոլոր
չարդարացված արգելքները, ճանաչեց կրոնական կազմակեր-
պությունների սեփականության իրավունքը, կրոնի սպասավոր-
ների նկատմամբ տարածեց աշխատանքային, սոցիալական ա-
պահովության և սոցիալական ապահովագրության նորմերը:

«Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների
մասին» ՀՀ օրենքը, ուղեցույց ունենալով միջազգային կոնվեն-
ցիաների հիմնադրույթները՝ ապահովեց բոլոր կրոնների և դա-
վանանքների հավասարությունը, խղճի և կրոնական դավա-
նանքի ազատությունը: «Խղճի ազատության և կրոնական կազ-
մակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքը որպես հիմնական
սկզբունք ամրագրեց, որ յուրաքանչյուր քաղաքացի ազատո-
րեն է որոշում իր վերաբերմունքը կրոնի նկատմամբ, իրավունք
ունի դավանելու ցանկացած կրոն կամ չդավանելու ոչ մի կրոն,
անձնապես կամ այլ քաղաքացիների հետ համատեղ կատարե-
լու կրոնական ծեսեր:

1991թ. հունիսի 17-ին ընդունված «Խղճի ազատության և
կրոնական կազմակերպությունների մասին» օրենքը պետու-
թյան կողմից եկեղեցու հանդեպ վերաբերմունքի արտահայ-
տություններից կարելի է համարել: Սակայն այս օրենքն, իր բո-
լոր առավելություններով հանդերձ, ուներ մեկ հիմնական բաց՝
Հայ առաքելական եկեղեցին համահավասարեցվում էր կրոնա-
կան մյուս կազմակերպություններին:

«Կրոնական կազմակերպություն» հասկացության ներքո ըն-
կալվում են բոլոր այն կազմակերպությունները, որոնք իրակա-
նացնում են կրոնական գործունեություն և չի բացառվում, որ

կրոնական գործունեություն իրականացնող կազմակերպությունների մեջ լինեն այնպիսիք, որոնք ի սկզբանե քրիստոնեական հիմնական վարդապետությունները չընդունելու պատճառով ավանդական եկեղեցիների կողմից դիտարկվում են որպես աղանդավորական կազմակերպություններ:

Այս առումով անթույլատրելի էր, որ եկեղեցին համահավասարեցվեր նման կարգավիճակ ունեցող, ավանդական եկեղեցիների կողմից «աղանդավորական» համարվող կրոնական կազմակերպություններին և նրանց հետ դրվեր միևնույն սանդղակին: Այս կրոնական կազմակերպությունների մեջ ներառված են նաև ավանդական մեր քույր եկեղեցիները, Հայաստանում համայնք ունեն ասորիները, ռուսները, կաթոլիկները, հույները: Հետևաբար, անկարելի է արդարացի նկատել այդ գնահատականը, որ Հայ առաքելական եկեղեցին, Ռուս ուղղափառ եկեղեցին, Կաթոլիկ եկեղեցին կարող են միևնույն սանդղակի վրա հայտնվել կրոնական այնպիսի կազմակերպությունների կողքին, որոնք ի սկզբանե աղանդավորական գործելաձև ունեն:

Այլ երկրների կրոնական օրենսդրության պրակտիկայում ազգային եկեղեցիները հստակորեն տարանջատվում են տվյալ երկրի տարածքում գործող մյուս եկեղեցիներից, առավել ևս՝ կրոնական այնպիսի կազմակերպություններից, որոնք առնչություն չեն ունեցել իրենց ժողովրդի ինքնության, պատմության կերտման գործընթացների մեջ: Այս առումով «Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքը եկավ լրացնելու այդ բացը, շեշտելու, որ հայ ժողովրդի ազգային մշակույթի, ինքնության պահպանման գործում կարևոր դերակատարություն է ունեցել Հայ առաքելական եկեղեցին և որ հայ ժողովրդի կյանքի, ապագայի մեջ այն նաև շարունակելու է ունենալ նույն կարևոր դերակատարությունը:

«Հայաստանի Հանրապետության և Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցու հարաբերությունների մասին» ՀՀ օրենքի դերը եկեղեցի-պետություն փոխհարաբերություններում

Կարելի է «ՀՀ և Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցու հարաբերությունների մասին» օրենքը համարել ուշացած, քանի որ, փաստորեն, մինչ այդ եկեղեցի-պետություն հարաբերությունները հիմնականում կանոնակարգվում էին միայն «Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին» օրենքով:

Երևի թե 1991թ. ավելի դյուրին էր ի նպաստ եկեղեցու որևէ օրենսդրական նախաձեռնություն անցկացնել, որովհետև այդ շրջանում մեր պետությունը կաշկանդված չէր եվրոպական կառույցներին ինտեգրվելու ճանապարհին առաջացած պայմաններով: Սակայն եվրոպական կառույցներին ինտեգրվելու մեզ առաջարկված պայմանների համատեքստում չափազանց ողջունելի ու չափազանց բարդ քայլ էր՝ կյանքի կոչել նման մի նախաձեռնություն: Եկեղեցու և պետության միջև առկա հարաբերությունների ջերմությունն ու եկեղեցու ընկալվածությունը պետության կողմից՝ որպես ազգային եկեղեցի, ոչ թե իրավական դաշտում, այլ պարզապես մարդկանց մտայնություններում, ևս իր դերակատարությունն ունեցավ, որ բոլոր կարգի փոխհարաբերությունները միայն իրավական դաշտի մեջ ձևակերպումներ չստանան: Եկեղեցին օրենսդրական նախաձեռնություններով և օրենքներով չէ, որ իր դերակատարությունը, իր ներկայությունը, իր հեղինակությունը պետք է հաստատի հասարակության մեջ:

Ոչ ոք չունի այն միամիտ լավատեսությունը, թե օրենքներով եկեղեցու առաքելությունը շատ ավելի արդյունավետ կդառնա, քան դա հնարավոր է անել անմիջական աշխատանքի շնորհիվ: Բայց յուրաքանչյուր աշխատանք սկսելուց առաջ հայտնի է, որ կա հեղինակության հաստատման խնդիր, և պետության կողմից եկեղեցու հեղինակության վերահաստատմանն ուղղված այս քայլը (2007թ. օրենքը) ողջունելի և լավ խթան է եկեղեցու կողմից՝ իր առաքելությունն առավել արդյունավետ իրականացնելու ուղղությամբ: Սակայն ցայսօր կան բազմաթիվ հար-

ցեր պետության և եկեղեցու միջև, որոնք կարոտ են օրենսդրական կարգավորման:

Ազգային ժողովի կողմից օրենքի ընդունման ճանապարհով մի շարք հարցերի լուծումներ տալը հնարավորություններից միայն մեկն է: Մեկ այլ ճանապարհ է տարբեր հարցերին կառավարության որոշումներով, ենթաօրենսդրական ակտերով եկեղեցու և պետության ներկայացուցիչների համատեղ քննարկումների արդյունքում լուծումներ տալը: «ՀՀ և Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցու հարաբերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 9-րդ հոդվածի համաձայն. «Հայաստանի Հանրապետությունը ճանաչում է, Հայաստանի Հանրապետության կառավարության և Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցու միջև ստորագրված համաձայնագրով սահմանված կարգին համապատասխան, Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցու՝ կանոնական ծեսով իրագործած ամուսնություններն ու հռչակած ամուսնալուծությունները»:

Օրենքում ամրագրված է նաև, որ պետությունը ճանաչում է եկեղեցական խոստովանության գաղտնիությունը: Այսինքն՝ մեր եկեղեցու հոգևորական խոստովանահայրը՝ որպես վկա, չի կարող հարցաքննվել այն հանգամանքների մասին, որոնք նրան հայտնի են դարձել խոստովանության ժամանակ: Օրենքը 11-րդ հոդվածով եկեղեցուն շնորհում է նաև հարկումից ազատ եկամուտներ: Այսինքն՝ եկեղեցին ունի իրավունք կազմակերպելու հասարակական դրամահավաքներ և ստանալու նվիրատվություններ ու ընծաներ, որոնք ազատ են հարկումից: Հարկումից ազատ են նաև ծիսական նշանակության առարկաների արտադրությունն ու իրացումը:

Եկեղեցու և պետության միջև կարգավորման կարոտ հարցերից է, օրինակ, հայկական եկեղեցական ճարտարապետությանը բնորոշ լուծումների կիրառությունը կրոնական այլ կազմակերպությունների կողմից: Այսօր Հայաստանում կան կրոնական կազմակերպություններ, կրոնական գործունեություն իրականացնող խմբեր, որոնք հասարակության մեջ շփոթություններ առաջացնելու, Հայ առաքելական եկեղեցու հետ նույնականության պատրանք ստեղծելու նպատակով փորձում են կիրառության մեջ դնել եկեղեցու ճարտարապետությանը բնորոշ մանրամասներ: Օրինակ՝ զանգակատների կառուցումը: Այսօր նկատելի է զանգակատների գործածությունը նաև աղանդավորական գործունեություն իրականացնող կրոնական կազմա-

կերպությունների պաշտամունքային շինություններում: Նման գործելաոճ դրսևորել է, օրինակ, ավետարանական համայնքը:

Բողոքական, ավետարանական եկեղեցիներն ընդհանրապես աչքի չեն ընկնում խաչի գործածությամբ, եթե չասենք հակառակը՝ նրանք չեն ընդունում խաչի խորհուրդը, սակայն խաչի գործածության միջոցով փորձում են նույնականության պատրանք ստեղծել և շփոթության մեջ գցել հավատացյալներին՝ այն իրենց շինություններում տեղադրելով:

Գլուխ 3. Ներպետական օրենսդրությունը որպես մտքի, խղճի և կրոնի ազատության երաշխիք

ՀՀ Սահմանադրությունը որպես մտքի, խղճի և կրոնի ազատության երաշխիք

Հայ ժողովուրդը, հիմք ընդունելով Հայաստանի անկախության մասին հռչակագրում հաստատագրված հայոց պետականության հիմնարար սկզբունքները և համազգային նպատակները, իրականացրած ինքնիշխան պետության վերականգնման իր ազատասեր նախնիների սուրբ պատգամը, նվիրված հայրենիքի հզորացմանը և բարգավաճմանը, ապահովելու համար սերունդների ազատությունը, ընդհանուր բարեկեցությունը, քաղաքացիական համերաշխությունը, հավաստելով հավատարմությունը համամարդկային արժեքներին, ընդունում է Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունը:

Հայաստանի Հանրապետությունն ինքնիշխան, ժողովրդավարական, սոցիալական, իրավական պետություն է:

Մարդը, նրա արժանապատվությունը, հիմնական իրավունքները և ազատությունները բարձրագույն արժեքներ են:

Պետությունն ապահովում է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունը՝ միջազգային իրավունքի սկզբունքներին ու նորմերին համապատասխան:

Պետությունը սահմանափակված է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներով և ազատություններով՝ որպես անմիջականորեն գործող իրավունք:

Սահմանադրությունն ունի բարձրագույն իրավաբանական ուժ, և նրա նորմերը գործում են անմիջականորեն:

Օրենքները պետք է համապատասխանեն Սահմանադրությանը: Այլ իրավական ակտերը պետք է համապատասխանեն Սահմանադրությանը և օրենքներին:

Միջազգային պայմանագրերն ուժի մեջ են մտնում միայն վավերացվելուց կամ հաստատվելուց հետո:

Միջազգային պայմանագրերը Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մասն են: Եթե վավերացված միջազգային պայմանագրում սահմանվում

են այլ նորմեր, քան նախատեսված են օրենքներով, ապա կիրառվում են այդ նորմերը: Սահմանադրությանը հակասող միջազգային պայմանագրերը չեն կարող վավերացվել:

Հայաստանի Հանրապետությունում եկեղեցին անջատ է պետությունից:

Հայաստանի Հանրապետությունը **ճանաչում է Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցու**՝ որպես ազգային եկեղեցու բացառիկ առաքելությունը հայ ժողովրդի հոգևոր կյանքում, նրա ազգային մշակույթի զարգացման և ազգային ինքնության պահպանման գործում:

Հայաստանի Հանրապետությունում երաշխավորվում է օրենքով սահմանված կարգով գործող բոլոր կրոնական կազմակերպությունների գործունեության ազատությունը:

Հայաստանի Հանրապետության և Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցու հարաբերությունները կարող են կարգավորվել օրենքով:

Պատմության և մշակույթի հուշարձանները, մշակութային այլ արժեքները գտնվում են պետության հոգածության և պաշտպանության ներքո:

Հայաստանի Հանրապետությունը միջազգային իրավունքի սկզբունքների և նորմերի շրջանակներում նպաստում է հայկական սփյուռքի հետ կապերի ամրապնդմանը, այլ պետություններում գտնվող հայկական պատմական և մշակութային արժեքների պահպանմանը, հայ կրթական և մշակութային կյանքի զարգացմանը:

Բոլոր մարդիկ հավասար են օրենքի առջև:

Խտրականությունը, կախված սեռից, ռասայից, մաշկի գույնից, էթնիկական կամ սոցիալական ծագումից, գենետիկական հատկանիշներից, լեզվից, **կրոնից**, աշխարհայացքից, քաղաքական կամ այլ հայացքներից, ազգային փոքրամասնությանը պատկանելությունից, գույքային վիճակից, ծնունդից, հաշմանդամությունից, տարիքից կամ անձնական կամ սոցիալական բնույթի այլ հանգամանքներից, արգելվում է:

Յուրաքանչյուր ոք ունի մտքի, խղճի և կրոնի ազատության իրավունք: Այս իրավունքը ներառում է կրոնը կամ հանոգմունքները փոխելու ազատությունը և դրանք ինչպես միայնակ, այնպես էլ այլոց հետ համատեղ քարոզի, եկեղեցական արարողությունների և պաշտամունքի այլ ծիսակատարությունների միջոցով արտահայտելու ազատությունը:

Այս իրավունքի արտահայտումը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով, եթե դա անհրաժեշտ է հասարակական անվտանգության, առողջության, բարոյականության կամ այլոց իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության համար:

Յուրաքանչյուր ոք պարտավոր է պահպանել Սահմանադրությունը և օրենքները, հարգել այլոց իրավունքները, ազատությունները և արժանապատվությունը:

Արգելվում է իրավունքների և ազատությունների օգտագործումը սահմանադրական կարգը բռնի տապալելու, ազգային, ռասայական, կրոնական ատելություն բորբոքելու, բռնություն կամ պատերազմ քարոզելու նպատակով:

**«Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին»
ՀՀ օրենքը որպես մտքի, խղճի
և կրոնի ազատության երաշխիք**

Ղեկավարվելով Հայաստանի անկախության մասին հռչակագրով, նկատի ունենալով հայ ժողովրդի հոգևոր զարթոնքը, նրա դարավոր հոգևոր փորձն ու ավանդույթները, ճանաչելով Հայաստանյազ առաքելական եկեղեցին՝ որպես հայ ժողովրդի ազգային եկեղեցի, նրա հոգևոր կյանքի շինության ու ազգապահպանման կարևոր պատվար, առաջնորդվելով միջազգային նորմերով սահմանված մարդու իրավունքների և հիմնական ազատությունների սկզբունքներով և հավատարիմ լինելով քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների միջազգային դաշնագրի 18-րդ հոդվածի դրույթներին, Հայաստանի Հանրապետությունն ընդունել է «Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպության մասին» օրենքը:

Հայաստանի Հանրապետությունում ապահովվում է քաղաքացիների խղճի և կրոնական դավանանքի ազատությունը: Յուրաքանչյուր քաղաքացի ազատորեն է որոշում իր վերաբերմունքը կրոնի նկատմամբ, իրավունք ունի դավանելու ցանկացած կրոն կամ չդավանելու ոչ մի կրոն, անձնապես կամ այլ քաղաքացիների հետ համատեղ կատարելու կրոնական ծեսեր:

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիները օրենքի առջև հավասար են քաղաքացիական, քաղաքական, հասարա-

կական, տնտեսական և մշակութային կյանքի բոլոր բնագավառներում՝ անկախ կրոնի նկատմամբ իրենց վերաբերմունքից կամ կրոնական պատկանելությունից:

Դավանանքի նկատմամբ քաղաքացիների իրավունքների ուղղակի կամ անուղղակի սահմանափակումները, կրոնական հողի վրա հետապնդումները կամ այլ իրավունքների խոչընդոտումը, կրոնական թշնամանքի հարուցումն առաջ են բերում օրենքով սահմանված պատասխանատվություն:

Քաղաքացու նկատմամբ չի թույլատրվում որևէ հարկադրանք կամ բռնություն՝ ժամերգություններին, կրոնական ծիսակատարություններին և արարողություններին, կրոնի ուսուցմանը մասնակցելու կամ չմասնակցելու հարցերի նկատմամբ իր վերաբերմունքը որոշելիս:

Խղճի ազատության իրավունքի իրագործումը ենթակա է լուրջ այն սահմանափակումներին, որոնք անհրաժեշտ են հասարակական անվտանգությունը և կարգուկանոնը, քաղաքացիների առողջությունը և բարոյականությունը, հասարակության մյուս անդամների իրավունքներն ու ազատությունները պաշտպանելու համար:

Կրոնական կազմակերպությունը հավատի համատեղ դավանության, ինչպես նաև կրոնական այլ պահանջումների բավարարման նպատակով ստեղծված քաղաքացիների միավորում է:

Կրոնական կազմակերպություններ են՝ եկեղեցական ու կրոնական համայնքները, թեմերը, վանքերը, կրոնական միաբանությունները, նրանց կրթական ու հրատարակչական հաստատությունները և այլ կրոնական-եկեղեցական հիմնարկներ:

Քաղաքացիների խումբը ճանաչվում է որպես կրոնական կազմակերպություն, եթե այն բավարարում է հետևյալ պայմաններին.

ա) չի հակասում «Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպության մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի դրույթներին.

բ) հիմնվում է պատմականորեն կանոնացված որևէ սուրբ գրքի վրա.

գ) իր դավանանքով մտնում է համաշխարհային ժամանակակից կրոնական-եկեղեցական համայնքների համակարգի մեջ.

դ) գերծ է նյութապաշտությունից և ուղղված է դեպի հոգևոր ուղորտները.

ե) ընդգրկում է առնվազն 200 հավատացյալ անդամ:

Մինչև 18 տարեկան երեխաները չեն կարող անդամագրվել կրոնական կազմակերպությանը՝ անկախ կրոնական ծեսերին իրենց մասնակցելու պարագայից և այլ հանգամանքներից:

Հայաստանի Հանրապետության տարածքում գործում են.

- Հայաստանյայց առաքելական եկեղեցին (կրճատ՝ Հայ եկեղեցի) իր ավանդական կազմակերպություններով.

- կրոնական այլ կազմակերպություններ, որոնք ստեղծվում և գործում են իրենց հավատացյալ անդամների շրջանակում՝ սեփական ունեցվածքի ու կանոնադրության համաձայն:

Կրոնական կազմակերպությունների հոգևոր-կրոնական գործունեությունն իրականացվում է հետևյալ իրավունքների հստակ ընդգծված շրջանակներում.

ա) իրենց շուրջ համախմբել իրենց հավատացյալներին.

բ) ապահովել իրենց հավատացյալների հոգևոր-կրոնական բոլոր կարիքների ու պահանջմունքների բավարարումը.

գ) կատարել կրոնական ժամերգություններ, ծեսեր ու արարողություններ աղոթատներում և դրանց պատկանող տարածքում, ուխտատեղիներում, կրոնական կազմակերպությունների հիմնարկներում, ինչպես նաև գերեզմանոցներում, քաղաքացիների տներում և բնակարաններում, հիվանդանոցներում, զառամյալների ու հաշմանդամների տներում, ազատագրված վայրերում, զորամասերում՝ այնտեղ գտնվող և տվյալ կրոնական կազմակերպության անդամ հանդիսացող քաղաքացիների խնդրանքով:

Մնացած դեպքերում հրապարակային ժամասացությունները, կրոնական ծեսերն ու արարողությունները կատարվում են ժողովների, հանրահավաքների, ցույցերի ու երթերի համար սահմանված կարգով.

դ) ստեղծել համապատասխան կրոնական ուսուցման խմբեր իրենց անդամների ու նրանց երեխաների կրոնական կրթության համար՝ ծնողների համաձայնությամբ, այդ նպատակով օգտագործելով իրենց պատկանող կամ հատկացված շինությունները.

ե) զբաղվել աստվածաբանական, կրոնական, պատմանշակութային ուսումնասիրություններով.

զ) պատրաստել հոգևորական ծառայության կամ գիտական ու մանկավարժական կադրեր իրենց հոգևոր կենտրոնների կրթական հաստատություններում.

է) ձեռք բերել և օգտագործել կրոնական նշանակության առարկաներ ու նյութեր.

ը) օգտվել զանգվածային լրատվության միջոցներից՝ օրենքով սահմանված կարգով.

թ) կապեր հաստատել այլ երկրների եկեղեցական կազմակերպությունների հետ՝ անկախ ազգային կամ դավանական պատկանելությունից, հրավիրել նրանց ներկայացուցիչներին, իրենց հավատացյալներին գործուղել արտասահման՝ ուխտագնացության, ժողովների և կրոնական այլ միջոցառումների մասնակցելու, ինչպես նաև ուսման կամ հանգստի նպատակով.

ժ) զբաղվել բարեգործությամբ:

Կրոնական կազմակերպությունների հրատարակչական գործունեությունը կարգավորվում է Հայաստանի Հանրապետության գործող օրենսդրությամբ:

Վերոհիշյալ իրավունքներն առաջանում են տվյալ կրոնական կազմակերպության Հայաստանի Հանրապետությունում գրանցվելու պահից:

Հայաստանի Հանրապետության տարածքում արգելվում է հոգեորսությունը:

Որպես հոգեորսություն չի կարող դիտվել «Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպության մասին» ՀՀ օրենքի 7-րդ հոդվածում նշված իրավասությունների սահմանում ծավալված որևէ գործողություն:

Հայաստանյայց առաքելական եկեղեցին և կրոնական այլ կազմակերպությունների պատմական հուշարձանները և պաշտամունքային գույքն օգտագործվում են՝ այդ կազմակերպություններին նվիրագործված ավանդական կարգի համաձայն:

Կրոնական կազմակերպությունները պարտավոր են ապահովել պետության կողմից որպես սեփականություն իրենց հանձնված կառույցների, տարածքների և մյուս ունեցվածքի, ինչպես նաև իրենց սեփականություն հանդիսացող պատմական հուշարձանների պահպանությունը և ըստ նշանակության օգտագործումը:

Կրոնական կազմակերպությունները կարող են դիմել հավատացյալներին կամավոր դրամական և այլ նվիրատվությունների խնդրանքով, ստանալ և տնօրինել դրանք:

Կրոնական կազմակերպությունների ստացած դրամական և այլ նվիրատվությունները, քաղաքացիներից ստացվող հասույթները հարկման ենթակա չեն:

Այն կրոնական կազմակերպությունները, որոնց հոգևոր կենտրոնները գտնվում են Հայաստանի Հանրապետության տարածքից դուրս, չեն կարող ֆինանսավորվել այդ կենտրոնների կողմից: Կրոնական կազմակերպությունները չեն կարող ֆինանսավորվել կուսակցությունների կողմից և ֆինանսավորել նրանց:

Կրոնական համայնքը կամ կազմակերպությունն իրավաբանական անձ է ճանաչվում պետական ռեգիստրի կենտրոնական մարմնի կողմից օրենքով սահմանված կարգով պետական գրանցում ստանալու պահից:

Կրոնական կազմակերպության կանոնադրությունը տվյալներ է պարունակում կրոնական կազմակերպության բնույթի և գործելու վայրի, դավանական պատկանելության, կրոնական միավորման կառուցվածքի, աղոթատեղիների և գույքային դրության, ձեռնարկություններ հիմնելու ուսումնական և հրատարակչական հաստատություններ ստեղծելու մտադրությունների, գործունեության դադարեցման դեպքում գույքային և այլ հարցերի լուծման կարգի մասին, ինչպես նաև պարունակում է տվյալ կազմակերպության գործունեության առանձնահատկությունների հետ կապված այլ դրույթներ:

Կրոնական կազմակերպության գրանցման կամ գրանցումը մերժելու որոշումը՝ մերժման հիմքերի նշումով, մեկամսյա ժամկետում գրավոր ձևով հանձնվում է դիմողին:

Կրոնական կազմակերպության գործունեությունը կարող է դադարեցվել ինքնալուծարքի հետևանքով կամ դատարանի որոշմամբ Հայաստանի Հանրապետության օրենքների խախտման դեպքում:

Կրոնական կազմակերպությունների և պետության հարաբերությունները՝ ըստ «Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպության մասին» ՀՀ օրենքի դրույթների

Հայաստանի Հանրապետության եկեղեցին անջատված է պետությունից: Հայաստանի Հանրապետությունը՝

ա) իրավունք չունի քաղաքացուն հարկադրել դավանելու այս կամ այն կրոնը:

բ) չի միջամտում եկեղեցու և կրոնական կազմակերպությունների՝ օրենքին համապատասխանող գործունեությանը և ներքին կյանքին, արգելում է եկեղեցիների և կրոնական կազմակերպությունների կառուցվածքում որևէ պետական մարմնի կամ նրա հանձնարարությունները կատարող անձի գործունեություն:

գ) արգելում է եկեղեցու մասնակցությունը պետական կառավարմանը, եկեղեցու և կրոնական կազմակերպությունների վրա չի դնում որևէ պետական ֆունկցիա: Պետությունը չի խոչընդոտում ազգային եկեղեցու մենաշնորհի հանդիսացող հետևյալ առաքելությունների իրագործմանը:

- ազատ քարոզել ու տարածել իր դավանանքը Հայաստանի Հանրապետության ողջ տարածքում: Հայաստանյայց առաքելական եկեղեցու դավանաբանության պաշտոնական լուսաբանումը զանգվածային լրատվության միջոցներով կամ զանգվածային միջոցառումների ժամանակ կարող է իրականացվել միայն Հայաստանյայց առաքելական եկեղեցու հավանության մեջ:

- վերաստեղծել իր պատմական ավանդույթները, կառուցվածքը, կազմակերպությունները, թեմերն ու համայնքները:

- կառուցել նոր եկեղեցիներ, գործող դարձնել իրեն պատկանող պատմական հուշարձան-եկեղեցիները՝ ինչպես հավատացյալների խնդրանքով, այնպես էլ սեփական նախաձեռնությամբ:

- նպաստել հայ ժողովրդի հոգևոր կրթությանը, օրենքով սահմանված կարգով նաև պետական կրթական հաստատություններում:

- գործնականորեն աջակցել հայ ժողովրդի բարոյական կատարելագործմանը.

- ծավալել բարեգործական և բարեխնամ գործունեություն.

- ունենալ մշտական հոգևոր ներկայացուցիչ հիվանդանոցներում, զառամյալների և հաշմանդամների տներում, զորամասերում, ազատագրված վայրերում՝ ներառյալ քննչական մեկուսարանները:

Միևնույն ժամանակ Հայաստանյայց առաքելական եկեղեցին որպես ազգային եկեղեցի, որը գործում է նաև հանրապետության տարածքից դուրս, ենթակա է Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանությանը՝ միջազգային իրավական նորմերի սահմաններում:

Ազգային տաղավար տոներին հաջորդող աշխատանքային օրը Հայաստանի Հանրապետության կառավարության որոշմամբ կարող է տեղափոխվել նախորդ կամ հաջորդ շաբաթ օրը:

Պետությունը չի ֆինանսավորում ինչպես կրոնական կազմակերպությունների գործունեությունը, այնպես էլ աթեիզմի քարոզչությունը, միևնույն ժամանակ կրոնական կազմակերպությունների անդամներին ու սպասավորներին վերապահում է հասարակական ու քաղաքական կյանքին մասնակցելու իրավունք՝ այլ քաղաքացիների հետ համահավասար:

Գործող օրենսդրությամբ նախատեսված բոլոր քաղաքացիական պարտականությունները տարածվում են նաև կրոնական կազմակերպությունների հավատացյալ անդամների վրա՝ այլ քաղաքացիների հետ համահավասար:

Քաղաքացիական պարտականությունների և կրոնական հանգմունքների հակասության առանձին դեպքերում քաղաքացիական պարտականությունների կատարման հարցը կարող է լուծվել այլընտրանքային սկզբունքով՝ օրենքով նախատեսված կարգով համապատասխան պետական մարմնի և տվյալ կրոնական կազմակերպության փոխադարձ համաձայնությամբ:

«Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքի 20-րդ հոդվածի համաձայն՝ **քաղաքացիական կացության ակտերի փոխհամաձայնեցված եկեղեցական գրանցումը պետությունը ճանաչում է որպես օրինական ուժ ունեցող գործողություն՝ համապատասխան բոլոր հետևություններով:**

Պետությունը ճանաչում է խոստովանության գաղտնիությունը: Քննչական և դատական ատյաններում որպես վկա չի կարող հարցաքննվել ձեռնադրված հոգևորական-խոստովանահայրը գործի այն հանգամանքների մասին, որոնք նրան հայտնի են դարձել խոստովանության ժամանակ:

Պետությունն իր վրա է վերցնում կրոնական նշանակություն ունեցող պատմական հուշարձանների պահպանությունը՝ անկախ նրանց պատկանելությունից:

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս ընտրված անձը ձեռք է բերում Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն:

Պետության և կրոնական կազմակերպությունների հարաբերությունները կարգավորում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կողմից լիազորված պետական կառավարման մարմինը, որը՝

ա) գրանցում է կրոնական կազմակերպությունների կանոնադրությունները, միջնորդում է դատարանին օրենքը խախտող կրոնական կազմակերպությունները լուծարքի ենթարկելու առաջարկով.

բ) կրոնական կազմակերպությունների խնդրանքով աջակցում է առանձին հարցերի շուրջ պետական մարմինների հետ համաձայնության գալուն և անհրաժեշտ օգնություն է ցույց տալիս այդ հարցերի լուծմանը պետական մարմինների կողմից.

գ) պետության անունից որպես միջնորդ մասնակցում է Հայաստանի կրոնական կազմակերպությունների միջև ծագած հարցերի և վեճերի լուծմանը.

Պետության և կրոնական կազմակերպությունների հարաբերությունները կարգավորվում են պետության և համապատասխան կրոնական կազմակերպությունների վարչությունների համաձայնությամբ:

«ՀՀ և Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցու հարաբերությունների մասին» ՀՀ օրենքը որպես մտքի, խղճի և կրոնի ազատության երաշխիք

«ՀՀ և Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցու հարաբերությունների մասին» ՀՀ օրենքն ընդունվել է 2007 թվականի

փետրվարի 22-ին և ուժի մեջ է մտել 2007 թվականի մարտի 14-ին:

Օրենքը կարգավորում է Հայաստանի Հանրապետության և Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցու առանձնահատուկ հարաբերությունները:

Հայաստանի Հանրապետությունը ճանաչում է Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցին՝ որպես ազգային եկեղեցի՝ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին կենտրոնով, Մեծի Տանն Կիլիկիո Կաթողիկոսության, Երուսաղեմի և Կոստանդնուպոլսի Հայոց Պատրիարքությունների նվիրապետական աթոռներով, և նրա բացառիկ առաքելությունը հայ ժողովրդի հոգևոր կյանքում, նրա ազգային մշակույթի զարգացման և ազգային ինքնության պահպանման գործում:

Հայաստանի Հանրապետությունը ճանաչում է Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցու ինքնակառավարումն իր նվիրապետության սահմաններում:

Հայաստանի Հանրապետության նախագահը Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցու գլուխ ընտրված Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին շնորհում է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն, եթե նա Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի չէ:

Հայաստանի Հանրապետության և Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցու հարաբերությունների կարգավորման սկզբունքները սահմանված են Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ, ընդհանուր հարաբերությունները՝ «Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասի» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով, այլ օրենքներով և միջազգային պայմանագրերով, իսկ առանձնահատուկ հարաբերությունները՝ որպես պետության և նրա կողմից ազգային ճանաչված եկեղեցու հարաբերություններ, «ՀՀ և Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցու հարաբերությունների մասին» ՀՀ օրենքով:

Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցու պատմական, հոգևոր, մշակութային և վավերագրական ժառանգությունն ազգային ինքնության հենքի կարևոր և անբաժանելի մասն է:

Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցու պատմական, հոգևոր, մշակութային և վավերագրական արժեքների՝ պետական սեփականություն հանդիսացող հատվածը կարող է օտարվել կամ պահպանման վայրից փոխադրվել՝ այդ մասին նախա-

պես տեղեկացնելով Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցուն: Այդ արժեքների ցանկը սահմանում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը՝ խորհրդակցելով Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցու հետ:

Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցին իրավունք ունի կառուցելու վանքեր, եկեղեցիներ և պաշտամունքային այլ շինություններ, գործող դարձնելու պատմական հուշարձանի կարգավիճակ ունեցող վանքերն ու եկեղեցիները:

Պատմական հուշարձանի կարգավիճակ ունեցող եկեղեցիների և պաշտամունքային այլ շինությունների պահպանությունը Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցին և Հայաստանի Հանրապետությունն իրականացնում են համատեղ:

Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցու սեփականությունը և ազգային մշակութային ժառանգության բաղկացուցիչ մասը հանդիսացող մշակութային հաստատությունների, հավաքածուների, թանգարանների, գրադարանների, արխիվների պահպանության և հարստացման համար պետական աջակցության ծավալն ու նպատակը Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը սահմանում է տվյալ տարվա պետական բյուջեի նախագծով՝ նախապես այն քննարկելով Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցու հետ:

Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցին իրավունք ունի՝

- 1) հիմնելու կամ հովանավորելու նախադպրոցական հաստատություններ, տարրական, միջնակարգ և ավագ դպրոցներ, միջնակարգ մասնագիտական և բարձրագույն ուսումնական հաստատություններ՝ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության շրջանակներում.

- 2) մասնակցելու պետական կրթական հաստատություններում «Հայ եկեղեցու պատմություն» առարկայի ուսումնական ծրագրի և դասագրքի մշակմանը, այն դասավանդող ուսուցիչների որակավորման պահանջների սահմանմանը և դպրոցներին ներկայացնելու այդ ուսուցիչների թեկնածությունները.

- 3) պետական կրթական հաստատություններում կամավոր ուսումնական դասընթացներ կազմակերպելու՝ օգտագործելով դրանց շենքերն ու ռեսուրսները՝ այդ հաստատությունների հետ համաձայնեցնելով դասընթացների իրականացմանն առնչվող խնդիրները.

- 4) նպաստելու հասարակության հոգևոր կրթությանը կրթական հաստատություններում՝ օրենքով սահմանված կարգով:

Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցու ստեղծած ուսումնական հաստատությունները պետք է ստանան այն աջակցությունը, որը պետությունը ցուցաբերում է մասնավոր հաստատություններին:

Պետությունը երաշխավորում է կրոնական կրթության իրավունքի իրացումը՝ կամավորության հիման վրա:

Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցու պաշտոնական հաղորդագրությունները զանգվածային լրատվության միջոցները հրապարակում են անփոփոխ:

Հայաստանի Հանրապետությունը ճանաչում է, Հայաստանի Հանրապետության կառավարության և Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցու միջև ստորագրված համաձայնագրով սահմանված կարգին համապատասխան, Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցու՝ կանոնական ժեսով իրագործած ամուսնություններն ու հռչակած ամուսնալուծությունները:

Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցին իրավունք ունի ունենալու մշտական հոգևոր ներկայացուցիչ հիվանդանոցներում, մանկատներում, տուն-ինտերնատներում, զորամասերում, ազատագրված վայրերում, ներառյալ՝ քննչական մեկուսարաններում:

Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցին իրավունք ունի կազմակերպելու հասարակական դրամահավաքներ և ստանալու նվիրատվություններ ու ընծաներ, որոնք ազատ են հարկումից:

Հարկումից ազատ են նաև ծիսական նշանակության առարկաների ու պարագաների արտադրությունը և իրացումը:

Հայաստանի Հանրապետությունը ճանաչում է եկեղեցական խոստովանության գաղտնիությունը: Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցու հոգևորական-խոստովանահայրը՝ որպես վկա, չի կարող հարցաքննվել այն հանգամանքների մասին, որոնք նրան հայտնի են դարձել խոստովանության ժամանակ:

Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցին՝ որպես ազգային եկեղեցի, որը գործում է նաև այլ երկրներում, գտնվում է Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության ներքո՝ միջազգային իրավական նորմերին համապատասխան:

Գլուխ 4. Միջազգային օրենսդրությունը որպես մտքի, խղճի և կրոնի ազատության երաշխիք

Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիրը որպես մտքի, խղճի և կրոնի ազատության երաշխիք

Քանզի մարդկային ընտանիքի բոլոր անդամներին ներհատուկ արժանապատվության և հավասար ու անօտարելի իրավունքների ճանաչումն աշխարհում ազատության, արդարության և խաղաղության հիմքն է, քանզի մարդու իրավունքների անտեսումն ու դրանց նկատմամբ արհամարհանքը հանգեցրել են մարդկության խիղճը վրդովող բարբարոսական գործողությունների, և որպես մարդկության վեհ նպատակ հռչակված է այնպիսի աշխարհի ստեղծումը, ուր մարդիկ կվայելեն խոսքի և համոզմունքի ազատություն և զերծ կլինեն վախից ու կարիքից, քանզի որպեսզի մարդը հարկադրված չլինի դիմելու ապստամբության ընդդեմ բռնակալության ու ճնշման՝ որպես վերջնական միջոցի, կարևոր է իրավական պետության կողմից մարդու իրավունքների պաշտպանությունը, քանզի կարևոր է ազգերի միջև բարեկամական հարաբերությունների զարգացման խթանումը, քանզի Միավորված ազգերի կազմակերպության ժողովուրդները կանոնադրության մեջ վերահաստատել են իրենց հավատը մարդու հիմնարար իրավունքների, անհատի արժանապատվության ու արժեքի և տղամարդու ու կնոջ իրավահավասարության նկատմամբ և վճռել են քաջալերել սոցիալական առաջընթացն ու կենսամակարդակի բարելավումն առավել ազատության պայմաններում, քանզի անդամ պետությունները պարտավորվել են, Միավորված ազգերի կազմակերպության հետ համագործակցելով, հասնել մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների նկատմամբ համընդհանուր հարգանքի ու դրանց պահպանման քաջալերմանը, քանզի այդ իրավունքների ու ազատությունների ընդհանուր ըմբռնումը վիթխարի նշանակություն ունի այս պարտավորության լիակատար իրականացման համար, ուստի այժմ Գլխավոր ասամբլեան հռչակում է Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիրը՝ որպես բոլոր ժողովուրդների ու ազգերի կողմից

նվաճվելիք ընդհանուր մի չափանիշ, որպեսզի յուրաքանչյուր անհատ և հասարակության ամեն մի մարմին, մշտապես մտապահելով սույն հռչակագիրը, ձգտի ուսման ու կրթության միջոցով քաջալերել հարգանքն այս իրավունքների ու ազատությունների նկատմամբ և ազգային ու միջազգային առաջադիմական միջոցառումներով ապահովել դրանց համընդհանուր և արդյունավետ ճանաչումն ու պահպանումը թե՛ անդամ պետությունների ժողովուրդների և թե՛ դրանց իրավագործության ներքո գտնվող տարածքների ժողովուրդների կողմից:

Բոլոր մարդիկ ծնվում են ազատ ու հավասար՝ իրենց արժանապատվությամբ և իրավունքներով: Նրանք օժտված են բանականությամբ ու խղճով և պարտավոր են միմյանց վերաբերվել եղբայրության ոգով:

Յուրաքանչյուր ոք ունի սույն հռչակագրում ամրագրված բոլոր իրավունքներն ու ազատությունները՝ առանց որևէ տարբերակման, այնպիսի հիմքերով, ինչպիսիք են ռասան, մաշկի գույնը, սեռը, լեզուն, կրոնը, քաղաքական կամ այլ համոզմունքը, ազգային կամ սոցիալական ծագումը, գույքային դրությունը, ծնունդը կամ այլ կարգավիճակը:

Չափահաս տղամարդիկ ու կանայք, առանց ռասայական, ազգային կամ կրոնական որևէ սահմանափակման, իրավունք ունեն անուսնանալ և ընտանիք կազմել:

Յուրաքանչյուր ոք ունի մտքի, խղճի ու կրոնի ազատության իրավունք. այս իրավունքը ներառում է իր կրոնը կամ համոզմունքը փոխելու ազատություն և միանձնյա կամ այլոց հետ համատեղ և հրապարակավ կամ մասնավոր կարգով իր կրոնը կամ համոզմունքը քարոզելու, արարողությունների, պաշտամունքի և ծեսերի միջոցով արտահայտելու ազատություն:

Յուրաքանչյուր ոք ունի կրթության իրավունք: Կրթությունը, առնվազն տարրական և հանրակրթական փուլերում, անվճար է: Տարրական կրթությունը պարտադիր է: Տեխնիկական և մասնագիտական կրթությունը պետք է լինի հանրամատչելի, իսկ բարձրագույն կրթությունը՝ ընդունակություններին համապատասխան հավասարապես մատչելի բոլորի համար:

Կրթությունը պետք է նպատակաուղղված լինի անձի լիարժեք զարգացմանը և մարդու իրավունքների ու հիմնարար ազատությունների նկատմամբ հարգանքի ամրապնդմանը: Այն պետք է նպաստի բոլոր ազգերի, ռասայական կամ կրոնական խմբերի միջև փոխըմբռնմանը, հանդուրժողականությանն ու

բարեկամությանը, էլ ավելի նպաստի Միավորված ազգերի կազմակերպության խաղաղապահ գործունեությանը:

Յուրաքանչյուր մարդ պետք է ունենա սույն հռչակագրում հռչակված բոլոր իրավունքներն ու ազատություններն առանց որևէ տարբերության, անկախ ռասայից, մաշկի գույնից, սեռից, լեզվից, կրոնից, քաղաքական և այլ համոզմունքներից, ազգային կամ սոցիալական ծագումից, գույքային, դասային և այլ վիճակից: Բացի այդ, չպետք է դրվի որևէ տարբերություն այն հիմունքով, թե ինչպիսի՞ն է այն երկրի կամ տարածքի, որին պատկանում է մարդը, քաղաքական, իրավական կամ միջազգային կարգավիճակը, անկախ, խնամարկյա՞լ, ո՞չ ինքնավար, թե՞ ինքնավարության մեջ որևէ այլ ձևով սահմանափակ:

Չափահաս դարձած տղամարդիկ ու կանայք իրավունք ունեն, առանց ռասայական, ազգային ու կրոնական պատկանելության հատկանիշների որևէ սահմանափակման, անուսնանալու և ընտանիք կազմելու: Նրանք օգտվում են նույն իրավունքներից անուսնանալու պահին, անուսնության ընթացքում և անուսնալուծության դեպքում:

Յուրաքանչյուր ոք ունի մտքի, խղճի ու հավատի ազատության իրավունք, այդ իրավունքը ներառում է իր կրոնը կամ համոզմունքը փոխելու ազատությունը, իր հավատը և համոզմունքը ինչպես միանձնյա, այնպես էլ ուրիշների հետ մեկտեղ դավանելու, հրապարակավ կամ մասնավոր կարգով ուսմունք քարոզելու, ծիսակատարություն, կրոնական պաշտամունք և արարողություններ կատարելու ազատություն:

Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին կոնվենցիան որպես մտքի, խղճի և կրոնի ազատության երաշխիք

Այս կոնվենցիան ստորագրած կառավարությունները, լինելով Եվրոպայի խորհրդի անդամներ, նկատի ունենալով 1948թ. դեկտեմբերի 10-ին Միավորված ազգերի կազմակերպության Գլխավոր ասամբլեայի հռչակած Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիրը, նկատի ունենալով, որ այդ հռչակագիրը նպատակ ունի ապահովելու այնտեղ հռչակված իրավունքների համընդհանուր և արդյունավետ ճանաչումն ու

պահպանումը, նկատի ունենալով, որ Եվրոպայի խորհրդի նպատակն իր անդամների միջև առավել միասնությունն ձեռք բերելն է, և որ այդ նպատակին հասնելու միջոցներից մեկը մարդու իրավունքների ու հիմնարար ազատությունների պահպանումը և հետագա իրականացումն է, կրկին հավաստելով իրենց խորին հավատն այդ հիմնարար ազատությունների նկատմամբ, որոնք արդարության ու խաղաղության հիմքն են աշխարհում, և որոնց լավագույն պահպանումը կախված է մի կողմից քաղաքական արդյունավետ ժողովրդավարությունից և մյուս կողմից՝ մարդու՝ դրանց վերաբերող իրավունքների ընդհանուր ըմբռնումից ու պահպանումից, համակված վճռակա-նությամբ՝ որպես միասնական հայացքներ և քաղաքական ավանդույթների, իդեալների, ազատության և իրավական պետության ընդհանուր ժառանգություն ունեցող եվրոպական երկրների կառավարություններ՝ առաջին քայլերն անել համընդհանուր հռչակագրում ամրագրված որոշ իրավունքների հավաքական իրականացման ճանապարհին, սահմանեցին. Յուրաքանչյուր ոք ունի մտքի, խղճի և կրոնի ազատության իրավունք. այս իրավունքը ներառում է իր կրոնը կամ համոզմունքը փոխելու ազատությունը և դրանք ինչպես միանձնյա, այնպես էլ այլոց հետ համատեղ և հրապարակավ կամ մասնավոր կարգով, քարոզչության, արարողությունների, պաշտամունքի և ծեսերի միջոցով արտահայտելու ազատություն:

Սեփական կրոնը կամ համոզմունքները դավանելու ազատությունը ենթակա է միայն այնպիսի սահմանափակումների, որոնք սահմանված են օրենքով և անհրաժեշտ են ժողովրդավարական հասարակությունում՝ ի պաշտպանություն հասարակական անվտանգության, հասարակական կարգի, առողջության կամ բարոյականության կամ այլ անձանց իրավունքների և ազատությունների:

Նշված կոնվենցիայում շարադրված իրավունքներից և ազատություններից օգտվելն ապահովվում է առանց խտրականության՝ անկախ սեռից, ռասայից, մաշկի գույնից, լեզվից, կրոնից, քաղաքական կամ այլ համոզմունքից, ազգային կամ սոցիալական ծագումից, ազգային փոքրամասնությանը պատկանելուց, գույքային դրությունից, ծննդից կամ այլ դրությունից:

Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիրը որպես մտքի, խղճի և կրոնի ազատության երաշխիք

Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիրը սահմանում է, որ յուրաքանչյուր մարդ ունի մտքի, խղճի և կրոնի ազատության իրավունք:

Այդ իրավունքն ընդգրկում է սեփական ընտրությամբ կրոն կամ համոզմունք ունենալու կամ ընդունելու ազատությունը և ինչպես միանձնյա, այնպես էլ այլոց հետ համատեղ, հրապարակավ կամ մասնավոր կարգով իր կրոնն ու համոզմունքները դավանելու ազատությունը, պաշտամունքի իրականացման, կրոնական ու ծիսական արարողությունների և վարդապետությունների իրականացման ազատությունը:

Ոչ ոք չպետք է ենթարկվի այնպիսի հարկադրանքի, որը նսեմացնում է իր ընտրությամբ կրոն կամ համոզմունքներ ունենալու կամ ընդունելու ազատությունը:

Կրոնը կամ համոզմունքները դավանելու ազատությունը ենթարկվում է միայն օրենքով սահմանված և հասարակական անվտանգության, կարգուկանոնի, առողջության ու բարոյականության, ինչպես և այլ անձանց հիմնական իրավունքների ու ազատությունների պահպանման համար անհրաժեշտ սահմանափակումների:

Դաշնագրի մասնակից պետությունները պարտավորվում են հարգել ծնողների և համապատասխան դեպքերում օրինական խնամակալների ազատությունը՝ ապահովելու իրենց երեխաների կրոնական ու բարոյական դաստիարակությունը սեփական համոզմունքներին համապատասխան:

Ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց իրավունքների ապահովման մասին կոնվենցիան որպես մտքի, խղճի և կրոնի ազատության երաշխիք

Այս կոնվենցիայի մասնակից պետությունները, համարելով, որ իրենց միջև բարեկամության, բարիդրացիության և համագործակցության հարաբերությունների զարգացումը և ան-

րապնդումը համապատասխանում է իրենց ժողովուրդների արմատական շահերին և ծառայում է խաղաղության և անվտանգության գործին, հաստատելով իրենց կողմնակցությունը ժողովրդավարությանը, ազատությանը և արդարությանը, հաստատելով նաև իրենց կողմնակցությունը մարդու իրավունքների բնագավառում միջազգային չափանիշների պահպանմանը, որոնք ամրագրված են, մասնավորապես, Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրում, քաղաքացիական ու քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրում, տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրում, ազգային կամ էթնիկ, կրոնական և լեզվական փոքրամասնություններին պատկանող անձանց իրավունքների մասին հռչակագրում, ռասայական խտրականության բոլոր ձևերի դեմ պայքարի մասին միջազգային կոնվենցիայում, ցեղասպանության հանցագործությունը կանխելու դրա համար պատժելու մասին կոնվենցիայում, երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիայում և մարդու իրավունքների մասին այլ հիմնարար փաստաթղթերում՝ հաշվի առնելով իրենց պարտավորությունները, որոնք բխում են Եվրոպայում անվտանգության և համագործակցության խորհրդակցության Զելսինկիի Եզրափակիչ ակտից, Մադրիդի, Վիեննայի և Զելսինկիի ամփոփիչ փաստաթղթերից, ԵԱԶԽ մարդկային չափի Կոպենհագենի և Մոսկվայի խորհրդակցությունների փաստաթղթերից, մշակութային ժառանգության մասին Կրակովի գիտաժողովի, ինչպես նաև նոր Եվրոպայի համար Փարիզյան խարտիայի փաստաթղթերից, Էլնելով նրանից, որ ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց իրավունքները հանդիսանում են մարդու հանրաճանաչ իրավունքների անբաժանելի մասը, նկատի ունենալով, որ յուրաքանչյուր պայմանավորվող կողմի տարածքում բնակվում են ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձինք, ընդունելով, որ հիշատակված փոքրամասնությունները հանդիսանում են հասարակության անբաժանելի մասը, որտեղ նրանք ապրել ու ապրում են և հարստացնում են այն իրենց աշխատանքով, ինքնատիպությամբ և մշակույթով, համարելով, որ ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց իրավունքների խրախուսումը և պաշտպանությունը նպաստում է այն պետությունների քաղաքական և սոցիալական կայունությանը, որտեղ նրանք բնակվում են, ինչպես նաև անհրաժեշտ համարելով

պատշաճ միջոցների ձեռնարկումը ազգային փոքրամասնությունների իրավունքների ապահովման համար և այդ նպատակներով համագործակցության համապատասխան մեխանիզմների ստեղծումը, այդ թվում՝ երկկողմ համաձայնագրերի շրջանակներում, սահմանեցին, որ նշված կոնվենցիայի նպատակների համար, ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձինք ասելով, հասկացվում են անձինք, որոնք մշտապես բնակվում են մի պայմանավորվող կողմի տարածքում, ունեն նրա քաղաքացիությունը, որոնք, ըստ իրենց էթնիկ ծագման, լեզվի, մշակույթի, կրոնի կամ ավանդույթների, տարբերվում են տվյալ պայմանավորվող կողմի հիմնական բնակչությունից:

Պայմանավորվող կողմերը հաստատում են, որ պատկանելությունն ազգային փոքրամասնությանը անհատական ընտրության հարց է, և երաշխավորում են, որ նման ընտրությունը չի հանգեցնի նշված անձի համար որևէ ոչ բարենպաստ հետևանքների:

Պայմանավորվող կողմերից յուրաքանչյուրը ճանաչում է ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց իրավունքը, անհատապես կամ իր խմբի անդամների հետ համատեղ, անխափան կերպով արտահայտել, պահպանել և զարգացնել իրենց էթնիկ, լեզվական, մշակութային կամ կրոնական ինքնատիպությունը:

Պայմանավորվող կողմերը պարտավորվում են իրենց քաղաքականության մեջ հաշվի առնել ազգային փոքրամասնությունների օրինական շահերը և անհրաժեշտ միջոցներ ձեռնարկել՝ նրանց էթնիկ, լեզվական, մշակութային կամ կրոնական ինքնատիպության պահպանման և զարգացման համար բարենպաստ պայմաններ ստեղծելու նպատակով: Նման միջոցները կծառայեն ամբողջ հասարակության շահերին և չպետք է ոտնահարեն պայմանավորվող կողմերի մյուս քաղաքացիների իրավունքները:

Պայմանավորվող կողմերից յուրաքանչյուրը պարտավորվում է ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց ապահովել հասարակական և պետական կյանքին մասնակցելու իրավունք, հատկապես տարածաշրջանային մակարդակով նրանց շահերի պաշտպանությանը վերաբերող հարցերի լուծման դեպքում:

Պայմանավորվող կողմերից յուրաքանչյուրը ճանաչում է ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց իրա-

վունքն ազգային օրենսդրությանը համապատասխան ստեղծելու լուսավորչական, մշակութային և կրոնական բնույթի տարբեր կազմակերպություններ (ասոցիացիաներ, հայրենակցական միություններ և այլն)՝ էթնիկ, լեզվական, մշակութային և կրոնական ինքնատիպության պահպանման և զարգացման նպատակով:

Նշված կազմակերպությունները կունենան նույնպիսի իրավունքներ, որոնք տրամադրվում են նման կազմակերպություններին, մասնավորապես, ինչ վերաբերում է հասարակական շենքերից, ռադիոհաղորդումներից, հեռուստատեսությունից, մամուլից, զանգվածային լրատվության այլ միջոցներից օգտվելուն:

Պայմանավորվող կողմերից յուրաքանչյուրը ճանաչում է ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց իրավունքը՝ բնակության պետության տարածքում անխափան պահպանելու շփումներ միմյանց միջև, ինչպես նաև այն պետությունների քաղաքացիների և կազմակերպությունների հետ կապեր պահպանելու իրավունքը, որոնց հետ նրանք ունեն ընդհանուր էթնիկ ծագում, մշակույթ, լեզու կամ կրոնական համոզմունքներ: Նման կապերը և շփումները չպետք է հակասեն պայմանավորվող կողմերի ազգային օրենսդրություններին:

Պայմանավորվող կողմերն իրենց տարածքում կխրախուսեն մյուս պայմանավորվող կողմերի մշակութային տեղեկատվական կենտրոնների գործունեությանը:

Պայմանավորվող կողմերից յուրաքանչյուրը ճանաչում է ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց իրավունքը անհատապես կամ իր խմբի անդամների հետ համատեղ դավանել իր կրոնը և իր դավանանքին համապատասխան կատարել կրոնական ծիսակատարություններ, պահել պաշտամունքային շինություններ, ձեռք բերել և օգտագործել պաշտամունքի համար անհրաժեշտ առարկաներ, ինչպես նաև մայրենի լեզվով վարել լուսավորչական կրոնական գործունեություն: Նման գործունեությունը չպետք է հակասի ազգային օրենսդրությանը:

Սույն կոնվենցիայում հիշատակված լուսավորչական, մշակութային և կրոնական բնույթի կազմակերպությունները կարող են ֆինանսավորվել կամավոր դրամական ներդրումների հաշվին, ինչպես նաև օգնություն ստանալ իրենց գտնվելու վայրի պետությունից, նրա օրենսդրությանը համապատասխան:

Նրանք նաև օգնություն կարող են ստանալ մյուս պայմանավորվող կողմերի պետական և հասարակական կազմակերպություններից՝ նրանց գտնվելու վայրի պետության օրենսդրությամբ հաստատված պահանջների պահպանմամբ:

Պատերազմի ժամանակ քաղաքացիական բնակչության պաշտպանության մասին ժնևի կոնվենցիան որպես մտքի, խղճի և կրոնի ազատության երաշխիք

Այս կոնվենցիան ընդունվել է 1949 թվականի ապրիլի 21-ից մինչև օգոստոսի 12-ը ժնևում պատերազմի զոհերի պաշտպանության մասին միջազգային կոնվենցիա կազմող դիվանագիտական կոնֆերանսի կողմից՝ 1949 թվականի օգոստոսի 12-ին և ուժի մեջ է մտել 1950 թվականի հոկտեմբերի 21-ին:

Պայմանավորվող կողմերը պարտավորվում են ցանկացած հանգամանքներում պահպանել և ստիպել պահպանելու սույն կոնվենցիան:

Բացի այն որոշումներից, որոնք պետք է ուժի մեջ մտնեն դեռևս խաղաղ ժամանակ, սույն կոնվենցիան կկիրառվի հայտարարված պատերազմի և ամեն մի այլ զինված կոնֆլիկտի դեպքում, որ ծագում է երկու կամ մի քանի Բարձր պայմանավորվող կողմերի միջև, անգամ այն դեպքում, եթե դրանցից մեկն ու մեկը չի ընդունում պատերազմական վիճակը:

Կոնվենցիան կկիրառվի նաև Բարձր պայմանավորվող կողմի ամբողջ տարածքի կամ տարածքի մի մասի օկուպացման բոլոր դեպքերում, անգամ եթե այդ օկուպացումը ոչ մի զինված դիմադրության չհանդիպի:

Եթե կոնֆլիկտի մեջ մտնող տերություններից մեկը չի հանդիսանում սույն կոնվենցիայի մասնակից, այնուամենայնիվ, դրա մասնակից տերություններն իրենց փոխհարաբերություններում մնում են կոնվենցիայով կապված: Դրանից բացի, նրանք կոնվենցիայով կապված կլինեն վերը նշված տերության վերաբերմամբ, եթե վերջինս ընդունում և կիրառում է կոնվենցիայի դրույթները:

Միջազգային բնույթ չկրող և Բարձր պայմանավորվող կողմերից մեկի տարածքում ծագող զինված կոնֆլիկտի դեպքում, կոնֆլիկտի մեջ գտնվող կողմերից յուրաքանչյուրը պարտավոր կլինի նվազագույնը կիրառել հետևյալ դրույթները:

1. այն անձինք, որոնք անմիջականորեն չեն մասնակցում ռազմական գործողություններին, ներառյալ՝ զինված ուժերի կազմից այն անձինք, որոնք զենքը վայր են դրել, ինչպես նաև նրանք, որոնք դադարել են պատերազմական գործողություններին մասնակցելուց հիվանդության, վիրավորվելու, բռնվելու կամ ցանկացած այլ պատճառով, պետք է բոլոր հանգամանքներում օգտվեն մարդասիրական վերաբերմունքից՝ առանց որևէ խտրականության ռասայի, մաշկի գույնի, կրոնի կամ հավատի, սեռի, ծագման կամ գույքային դրության և ցանկացած համանման այլ չափանիշների պատճառներով:

Այդ նպատակով վերը նշված անձանց նկատմամբ արգելվում են մշտապես ու ամենուրեք կարգելվեն հետևյալ գործողությունները.

ա) ոտնձգությունը կյանքի և ֆիզիկական անձեռնմխելիության նկատմամբ, մասնավորապես, ամեն տեսակի սպանությունները, խեղումները, դաժան վերաբերմունքը, տանջահարությունը և խոշտանգումները,

բ) պատանդ վերցնելը,

գ) ոտնձգությունը մարդկային արժանապատվության նկատմամբ, մասնավորապես, վիրավորական և նվաստացուցիչ վերաբերմունքը,

դ) դատապարտելը և պատիժ կիրառելը առանց նախնական դատական վճռի՝ կայացված պատշաճ ձևով կազմավորված դատարանի կողմից, քաղաքակիրթ ազգերի շրջանում անհրաժեշտ ճանաչված դատական երաշխիքների առկայությամբ:

2. Վիրավորներին և հիվանդներին կջոկեն և նրանց ցույց կտրվի օգնություն:

Անաչառ մարդասիրական կազմակերպությունը, այնպիսին, ինչպիսին Կարմիր խաչի միջազգային կոմիտեն է, կարող է իր ծառայություններն առաջարկել կոնֆլիկտի մեջ գտնվող կողմերին:

Դրանից բացի, կոնֆլիկտի մեջ գտնվող կողմերը կձգտեն հատուկ համաձայնագրերի միջոցով գործողության մեջ դնել սույն կոնվենցիայի բոլոր մնացյալ դրույթները կամ դրանց մի մասը:

Նախորդ դրույթների կիրառումը չի շոշափի կոնֆլիկտի մեջ գտնվող կողմերի իրավաբանական կարգավիճակը:

Սույն բաժնի դրույթները վերաբերում են կոնֆլիկտի մեջ գտնվող կողմերի ամբողջ բնակչությանը՝ առանց որևէ խտրա-

կանության, մասնավորապես, ռասայի, ազգության, կրոնի կամ քաղաքական հանգանակների պատճառներով, և պետք է նպաստեն պատերազմի կողմից առաջացող տառապանքների մեղմացմանը:

Դեռևս խաղաղ ժամանակ պայմանավորվող կողմերը, իսկ ռազմական գործողություններն սկսելուց հետո կոնֆլիկտի մեջ գտնվող կողմերը կարող են իրենց սեփական տարածքում, իսկ անհրաժեշտության դեպքում՝ օկուպացված տարածքներում ստեղծել այնպիսի կազմակերպված սանիտարական և անվտանգ գոտիներ ու տեղեր, որպեսզի պատերազմի գործողություններից պատսպարեն վիրավորներին և հիվանդներին, հաշմանդամներին, զառամյալներին, մինչև 15 տարեկան հասակի երեխաներին, հղի կանանց և մինչև 7 տարեկան հասակի երեխաներ ունեցող մայրերին:

Կոնֆլիկտի հենց սկզբից և դրա ամբողջ ընթացքում շահագրգիռ կողմերը կարող են համաձայնագրեր կնքել իրենց կողմից ստեղծված գոտիների և տեղերի փոխադարձ ճանաչման մասին: Այդ նպատակով նրանք կարող են օգտագործել սույն կոնվենցիային առընթեր համաձայնագրի նախագծի դրույթները՝ դրա մեջ մտցնելով հնարավոր այնպիսի փոփոխություններ, որոնք նրանք անհրաժեշտ կհամարեն:

Հովանավոր տերությունները և Կարմիր խաչի միջազգային կոմիտեն կոչվում են՝ նպաստելու այդ սանիտարական գոտիների և տեղերի ստեղծման և ճանաչման դյուրացմանը:

Կոնֆլիկտի մեջ գտնվող կողմերը կձեռնարկեն անհրաժեշտ միջոցներ, որպեսզի պատերազմի հետևանքով որբացած կամ իրենց ընտանիքներից անջատված մինչև 15 տարեկան երեխաները չթողնվեն ինքնահոսի, և որպեսզի բոլոր հանգամանքներում դյուրացվի նրանց ապրուստը, նրանց կրոնների հետ կապված պարտականությունների կատարումը և նրանց դաստիարակությունը: Նրանց դաստիարակությունը, եթե դա հնարավոր է, կհանձնարարվի միևնույն մշակութային ավանդույթների մարդկանց:

Կոնֆլիկտի մեջ գտնվող կողմերը կնպաստեն հովանավոր տերության համաձայնությամբ կոնֆլիկտի ժամանակ այդ երեխաներին ընդունելու չեզոք երկրում, եթե այդպիսին գոյություն ունի, և այն բանի երաշխիքով, որ կպահպանվեն առաջին պարբերության մեջ շարադրված սկզբունքները:

Հովանավորվող անձինք ցանկացած հանգամանքներում ունեն իրենց անհատի, պատվի, ընտանեկան իրավունքի, կրոնական համոզմունքների և ծիսակատարությունների, կենսափորձի և սովորույթների նկատմամբ հարգանքի իրավունք: Նրանց հետ մշտապես կվարվեն մարդասիրական ձևով և, մասնավորապես, նրանց կպաշտպանեն բռնության կամ ահաբեկման, ամբոխի կողմից վիրավորանքի և հետաքրքրասիրություն ցուցաբերելու ցանկացած գործողություններից:

Կանայք հատուկ կպահպանվեն նրանց պատվի նկատմամբ ամեն տեսակի ոտնձգություններից, մասնավորապես, բռնաբարություններից, պոռնկության ստիպելուց կամ նրանց բարոյականության նկատմամբ ցանկացած այլ ձևի ոտնձգությունից:

Առողջական վիճակին, տարիքին և սեռին վերաբերող դրույթների հաշվառմամբ կոնֆլիկտի մեջ գտնվող կողմը, որի իշխանության տակ են գտնվում հովանավորվող անձինք, նրանց բոլորի հետ կվարվի միատեսակ, առանց որևէ խտրականության, մասնավորապես, ռասայի, կրոնի կամ քաղաքական համոզմունքների պատճառներով:

Սակայն այդ անձանց վերաբերմամբ կոնֆլիկտի մեջ գտնվող կողմերը կարող են ձեռնարկել վերահսկողության և անվտանգության ապահովման այնպիսի միջոցներ, որոնք կարող են անհրաժեշտ դառնալ պատերազմի հետևանքով:

Հովանավորվող անձանց վիճակը սկզբունքորեն կշարունակվի կարգավորվել խաղաղ ժամանակ օտարերկրացիների հետ վարվելակերպին վերաբերող կանոններով:

Նրանց կթուլատրվի իրականացնել իրենց կրոնական պարտականությունները և իրենց դավանանքի պաշտանմունքի սպասավորներից ստանալ հոգևոր օգնություն:

Հովանավորվող անձը ոչ մի դեպքում չի կարող հանձնվել այնպիսի երկրի, որտեղ նա կարող է երկյուղ կրել հետապնդումներից՝ իր քաղաքական կամ կրոնական համոզմունքների կապակցությամբ:

Օկուպացրած տերությունը պաշտանմունքի սպասավորներին թույլ կտա հոգևոր օգնություն ցուցաբերել իրենց միահավատականներին:

Օկուպացրած տերությունը նաև կընդունի կրոնական կարիքների բավարարման համար անհրաժեշտ գրքեր և առարկաներ պարունակող ծանրոցներ, և կաջակցի դրանք տարածելու օկուպացված տարածքում:

Տերությունը, որի իշխանության տակ են գտնվում ներկալվածները, անկախ դավանանքից, նրանց տրամադրության տակ կդնի համապատասխան շենքեր՝ կրոնական արարողություն կատարելու համար:

Ներկալվածներին կտրամադրվի լրիվ ազատություն իրենց կրոնների արարողությունները կատարելու համար, ներառյալ այցելությունը ժամերգության, ներկալվածներին տնօրինող իշխանությունների սահմանած կարգապահության կանոնները ներկալվածների կողմից պահպանելու պայմանով:

Պաշտամունքի ներկալված սպասավորներին կթուլատրվի լրիվ կատարել իրենց պարտականությունները հավատակիցների շրջանում: Այդ նպատակով տերությունը, որի իշխանության տակ են գտնվում ներկալվածները, հոգ կտանի ներկալման զանազան այն վայրերի միջև նրանց ճիշտ տեղաբաշխման մասին, որտեղ կան մինևույն լեզվով խոսող և մինևույն կրոնին պատկանող ներկալվածներ:

Այն դեպքում, եթե պաշտամունքի այդպիսի սպասավորները լինեն անբավարար քանակի, ապա տերությունը, որի իշխանության տակ են գտնվում ներկալվածները, նրանց կտրամադրի անհրաժեշտ պայմաններ, այդ թվում՝ փոխադրական միջոցներ ներկալման մի վայրից մյուսը տեղափոխելու համար, և նրանք իրավունք կունենան այցելելու հիվանդանոցներում գտնվող ներկալվածներին: Պաշտամունքի սպասավորները կօգտվեն իրենց պաշտամունքի կրոնական գործերով այն երկրի կրոնական իշխանությունների հետ, որտեղ գտնվում են ներկալվածները, և որքան դա հնարավոր է, իրենց դավանանքի միջազգային կրոնական կազմակերպությունների հետ ազատ գրագրությունից:

Այն դեպքում, երբ կան ներկալվածներ, որոնք չունեն իրենց պաշտամունքի սպասավորների հոգևոր օգնությունը, կամ այն դեպքում, եթե այս վերջիններս կան անբավարար թվով, ապա այդ նույն դավանանքի տեղական կրոնական իշխանությունները կարող են այն տերության հետ համաձայնեցնելով, որի իշխանության տակ են գտնվում ներկալվածները, կամ այն դեպքում, եթե դա հնարավոր է կրոնի տեսակետից, նշանակել համանման պաշտամունքի սպասավոր կամ իրազեկ աշխարհիկ անձ: Այս վերջինը կօգտվի այն պարտականությունների հետ կապված առավելություններից, որոնք նա վերցրել է իր վրա: Այս ձևով նշանակված անձինք պետք է կատարեն բոլոր այն

կանոնները, որ ի շահ կարգապահության և անվտանգության սահմանել է տերությունը, որի իշխանության տակ են գտնվում ներկայվածները:

Ներկայվածներին կթույլատրվի փոստով կամ որևէ այլ միջոցով ստանալ անհատական կամ կոլեկտիվ ծանրոցներ, որոնք կպարունակեն, մասնավորապես, սննդամթերք, հագուստ, դեղամիջոցներ, ինչպես նաև գրքեր և նրանց կրոնական պահանջմունքների բավարարման համար, նրանց լուսավորության և ժամանցի համար նախատեսված առարկաներ: Այդ ծանրոցները ոչ մի դեպքում սույն կոնվենցիայով նրա վրա դրված պարտականություններից չեն ազատում այն տերությանը, որի իշխանության տակ են գտնվում ներկայվածները:

Ներկայող իշխանությունները պետք է հետևեն այն բանին, որպեսզի վախճանված ներկայվածները թաղվեն պատվով, եթե հնարավոր է, այն կրոնի ծիսակատարությամբ, որին նա պատկանում է, որպեսզի նրանց գերեզմանները հարգվեն, պահվեն կարգին վիճակում, նշվեն այնպես, որ դրանք միշտ կարելի լինի գտնել:

Մահացած ներկայվածները պետք է ամփոփվեն առանձին գերեզմաններում, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ անխուսափելի հանգամանքները ստիպեն նրանց թաղել եղբայրական գերեզմանում: Աճյունները կարող են հրկիզվել, միայն եթե դա թելադրված է սանիտարական կարգի պարտադիր նկատառումներով, կամ այն կրոնի պահանջներով, որին պատկանել է հանգուցյալը, կամ էլ եթե վերջինս արտահայտել է համապատասխան ցանկություն:

Ռազմագերիների հետ վարվելակերպի մասին Ժնևի կոնվենցիան որպես մտքի, խղճի և կրոնի ազատության երաշխիք

Սույն կոնվենցիան ընդունվել է 1949 թվականի ապրիլի 21-ից մինչև օգոստոսի 12-ը ժնևում պատերազմի զոհերի պաշտպանության մասին միջազգային կոնվենցիա կազմող դիվանագիտական կոնֆերանսի կողմից՝ 1949 թվականի օգոստոսի 12-ին և ուժի մեջ է մտել 1950 թվականի հոկտեմբերի 21-ին:

Բարձր պայմանավորվող կողմերը պարտավորվում են ցանկացած հանգամանքներում պահպանել և ստիպել պահպանելու սույն կոնվենցիան:

Բացի այն որոշումներից, որոնք պետք է ուժի մեջ մտնեն դեռևս խաղաղ ժամանակ, սույն կոնվենցիան կկիրառվի հայտարարված պատերազմի և ամեն մի այլ զինված կոնֆլիկտի դեպքում, որ ծագում է երկու կամ մի քանի Բարձր պայմանավորվող կողմերի միջև, անգամ այն դեպքում, երբ դրանցից մեկն ու մեկը չի ընդունում պատերազմական վիճակը:

Կոնվենցիան կկիրառվի նաև Բարձր պայմանավորվող կողմի ամբողջ տարածքի կամ տարածքի մի մասի օկուպացման բոլոր դեպքերում, անգամ եթե այդ օկուպացումը ոչ մի զինված դիմադրության չհանդիպի:

Միջազգային բնույթ չկրող և Բարձր պայմանավորվող կողմերից մեկի տարածքում ծագող զինված կոնֆլիկտի դեպքում, կոնֆլիկտի մեջ գտնվող կողմերից յուրաքանչյուրը պարտավոր կլինի նվազագույնը կիրառել, որ այն անձինք, որոնք անմիջականորեն չեն մասնակցում ռազմական գործողություններին, ներառյալ՝ զինված ուժերի կազմից այն անձինք, որոնք զենքը վար են դրել, ինչպես նաև նրանք, որոնք դադարել են պատերազմական գործողություններին մասնակցելուց հիվանդության, վիրավորվելու, կալանվելու կամ ցանկացած այլ պատճառով պետք է բոլոր հանգամանքներում օգտվեն մարդասիրական վերաբերմունքից՝ առանց որևէ խտրականության ռասայի, մաշկի գույնի, կրոնի կամ հավատի, սեռի, ծագման կամ գույքային դրության և ցանկացած համանման այլ չափանիշների պատճառներով:

Ռազմագերիներին կտրամադրվի լիակատար ազատություն իրենց կրոնի ծիսակատարությունների համար, ներառյալ՝ այցելությունը ժամերգության՝ նրանց կողմից ռազմական իշխանությունների սահմանած կարգապահական կարգը պահպանելու պայմանով: Կրոնական ծառայությունների համար կառանձնացվեն պատշաճ շենքեր:

Ձինվորական հոգևորականության կազմի մեջ մտնող պաշտանմունքի սպասավորներին, որոնք ընկել են հակառակորդ տերության իշխանության տակ և մնացել կամ պահվել են ռազմագերիներին օգնություն ցույց տալու համար, կթույլատրվի սպասարկել նրանց հոգևոր կարիքները և ազատորեն կատարել իրենց պարտականություններն իրենց հավատակիցների

մեջ իրենց կրոնական խղճին համապատասխան: Նրանք կբաշխվեն տարբեր ճամբարների և աշխատանքային խմբերի միջև, որտեղ գտնվում են նույն զինված ուժերին պատկանող միևնույն լեզվով խոսող կամ նույն կրոնին պատկանող ռազմագերիները: Նրանց կտրամադրվեն անհրաժեշտ հնարավորություններ:

Նրանք կօգտվեն իրենց պաշտանունքի կրոնական գործերով այն երկրի հոգևոր իշխանությունների և միջազգային կրոնական կազմակերպությունների հետ գրաքննության ենթակա ազատ գրագրությունից, որտեղ նրանք պահվում են:

Ռազմագերիներին կթույլատրվի փոստով կամ ցանկացած այլ միջոցներով ստանալ անհատական կամ կոլեկտիվ ծանրոցներ, որոնք կպարունակեն, մասնավորապես, սննդամթերք, հագուստ, դեղորայք և նրանց կրոնական պահանջմունքների բավարարման համար, նրանց լուսավորության կամ ժամանցի առարկաներ, ներառյալ՝ գրքեր, պաշտամունքի առարկաներ, գիտական աշխատանքների համար ապարատուրա, քննական նյութեր, երաժշտական գործիքներ, սպորտային գույք ու նյութեր, որոնք թույլ կտան ռազմագերիներին շարունակելու սովորել և զբաղվել գեղարվեստական գործունեությամբ:

Գերության մեջ պահող իշխանությունները պետք է ապահովեն, որպեսզի գերության մեջ վախճանված ռազմագերիները թաղվեն պատվով և, եթե հնարավոր է, այն կրոնի արարողությանը համապատասխան, որին նրանք պատկանում են, որպեսզի մահացածների գերեզմանները հարգվեն, պահվեն կարգին վիճակում և նշվեն այն ձևով, որպեսզի մշտապես հնարավոր լինի դրանք գտնել: Բոլոր դեպքերում, երբ դա հնարավոր է, միևնույն տեղում պատկանող մահացած ռազմագերիները պետք է հողին հանձնվեն միևնույն տեղում:

Մահացած ռազմագերիների թաղումը պետք է կատարվի առանձին գերեզմաններում, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ անխուսափելի հանգամանքներն ստիպում են նրանց թաղել եղբայրական գերեզմանում: Դիակների հրկիզումը կարող է կատարվել միայն հիգիենայի անխուսափելի նկատառումներով կամ կրոնական դրդապատճառներով, կամ որոշակիորեն արտահայտված ցանկությամբ: Եթե կատարվի հրկիզում, ապա մահվան մասին վկայականի մեջ պետք է նշվի հրկիզման փաստի և դրա պատճառների մասին:

Բացի այն դեպքերից, երբ գերության մեջ պահող տերությունները կկիրառեն միջոցներ, որոնք նրանք անհրաժեշտ կգտնեն իրենց անվտանգության ապահովման համար կամ այն բանի համար, որպեսզի բավարարեն իրենց այլ բնական կարիքները, կրոնական կազմակերպությունների, օգնության ընկերությունների կամ ռազմագերիներին օգնություն ցույց տվող այլ կազմակերպության ներկայացուցիչներն իրենց համար, ինչպես նաև իրենց հարկ եղած ձևով՝ հավատարմագրված լիազորների համար այդ տերությունների կողմից կստանան բոլոր անհրաժեշտ հնարավորությունները ռազմագերիներին այցելելու, օգնության ծանրոցները և ցանկացած ծագման այն նյութերը նրանց միջև բաշխելու համար, որոնք նախատեսված են կրոնական և դաստիարակչական նպատակների համար, ինչպես նաև զբաղմունք ունենալու կամ այն բանի համար, որպեսզի ռազմագերիներին օգնություն ցույց տրվի ճամբարների ներսում իրենց ժամանցը կազմակերպելու համար:

Գործող բանակներում վիրավորների և հիվանդների վիճակի բարելավման մասին ժնևի կոնվենցիան որպես մտքի, խղճի և կրոնի ազատության երաշխիք

Սույն կոնվենցիան ընդունվել է 1949 թվականի ապրիլի 21-ից մինչև օգոստոսի 12-ը ժնևում պատերազմի զոհերի պաշտպանության մասին միջազգային կոնվենցիա կազմող դիվանագիտական կոնֆերանսի կողմից՝ 1949 թվականի օգոստոսի 12-ին և ուժի մեջ է մտել 1950 թվականի հոկտեմբերի 21-ին:

Բարձր պայմանավորվող կողմերը պարտավորվում են ցանկացած հանգամանքներում պահպանել և ստիպել պահպանելու սույն կոնվենցիան:

Բացի այն որոշումներից, որոնք պետք է ուժի մեջ մտնեն դեռ խաղաղ ժամանակ, սույն կոնվենցիան կկիրառվի պատերազմ հայտարարելու և ցանկացած զինված կոնֆլիկտի դեպքում, որը ծագում է երկու կամ մի քանի Բարձր պայմանավորվող կողմերի միջև, անգամ այն դեպքում, եթե դրանցից մեկը չի ընդունում պատերազմական դրությունը:

Կոնվենցիան կկիրառվի նաև Բարձր պայմանավորվող կողմի ամբողջ տարածքի կամ դրա մի մասի օկուպացման դեպքե-

րում, անգամ եթե այդ օկուպացումը ոչ մի զինված դիմադրության չհանդիպի:

Եթե կոնֆլիկտի մեջ գտնվող տերություններից մեկը չի հանդիսանում սույն կոնվենցիայի մասնակից, այդ կոնֆլիկտին մասնակից տերություններն իրենց փոխհարաբերություններում, այնուամենայնիվ, կապված կմնան այդ կոնվենցիայով:

Դրանից բացի, դրանք կոնվենցիայով կապված կլինեն վերը նշված տերության վերաբերմամբ, եթե վերջինս ընդունում և կիրառում է դրա դրույթները:

Այն զինված կոնֆլիկտի դեպքում, որը չի կրում միջազգային բնույթ և ծագել է Բարձր պայմանավորված կողմերից մեկի տարածքում, ապա կոնֆլիկտի մեջ գտնվող յուրաքանչյուր կողմ պարտավոր կլինի, որ անձինք, որոնք անմիջականորեն մասնակցություն չեն ունենում ռազմական գործողություններին, ներառյալ զինված ուժերի կողմից այն անձինք, ովքեր զենքը ցած են դրել, ինչպես նաև նրանք, ովքեր ռազմական գործողություններին մասնակցելուց դադարել են հիվանդության հետևանքով, պետք է բոլոր հանգամանքներում օգտվեն մարդասիրական վարվելակերպից՝ առանց որևէ խտրականության ռասայի, մաշկի գույնի, կրոնի կամ հավատի, սեռի, ծագման կամ գույքային դրության կամ ցանկացած այլ համանման չափանիշների պատճառներով:

Ձինված ուժերի անձնական կազմը և հաջորդ հողվածում նշված այլ անձինք, նրանց վիրավորվելու կամ հիվանդանալու դեպքում, պետք է օգտվեն հովանավորությունից և պաշտպանությունից բոլոր հանգամանքներում:

Կոնֆլիկտի մեջ գտնվող այն կողմը, որի իշխանության տակ կհայտնվեն նրանք, նրանց համար կապահովվի մարդասիրական վարվելակերպ և խնամք՝ առանց այնպիսի պատճառներով խտրականության, ինչպիսիք են սեռը, ռասան, ազգությունը, կրոնը, քաղաքական համոզմունքները կամ մյուս համանման չափանիշները: Խիստ արգելվում է ոտնձգությունը նրանց կյանքի և անձի հանդեպ և, մասնավորապես, արգելվում է նրանց վերջ տալ կամ ոչնչացնել, նրանց ենթարկել տանջանքների, նրանց նկատմամբ կատարել կենսաբանական փորձեր, միտումնավոր կերպով նրանց թողնել առանց բժշկական օգնության և խնամքի, կանխամտածված կերպով պայմաններ ստեղծել նրանց վարակման համար:

Կոնֆլիկտի մեջ գտնվող կողմերը կձեռնարկեն բոլոր անհրաժեշտ միջոցները, որպեսզի մահացածներին հողին հանձնելը կամ նրանց հրկիզումը տեղի ունենա, որքան հնարավոր է, անհատապես և, որպեսզի դրան նախորդի աճյունների ուշադիր և, եթե հնարավոր է, բժշկական զննություն՝ մահվան արձանագրման, ինքնության հաստատման և այդ մասին հնարավոր հաշվետվության նպատակով: Կրկնակի ճանաչման մեղալիոնի կեսը կամ ճանաչման բուն մեղալիոնը, եթե այն սովորական մեղալիոն է, պետք է մնա հանգուցյալի վրա:

Դիակները կիրկիզվեն միայն այն դեպքում, եթե դա թելադրված է սանիտարական կարգի անխուսափելի նկատառումներով կամ մահացածների կրոնի հետ կապված դրդապատճառներով: Հրկիզման դեպքում՝ այդ մասին մանրամասն, հրկիզման պատճառները ցույց տալով, պետք է նշվի մահվան մասին ակտում և մահացածների հաստատված ցուցակում:

Դրանից բացի, կոնֆլիկտի մեջ մտնող կողմերը պետք է հետևեն, որպեսզի մահացածները թաղվեն պատվով և, եթե դա հնարավոր է, այն կրոնի ծիսակատարության համաձայն, որին նրանք պատկանում են, որպեսզի գերեզմանները հարգվեն, հնարավորության սահմաններում կենտրոնացվեն ըստ մահացածների ազգության, պահպանվեն հարկ եղածին պես և նշվեն այն ձևով, որպեսզի միշտ հնարավոր լինի դրանք գտնել: Այդ նպատակով և ռազմական գործողությունների սկզբից կողմերը կազմակերպում են գերեզմանների պաշտոնական ծառայություն, որպեսզի հնարավոր դարձնեն ապագայում դիակը շիրմից հանելը, ապահովեն, ինչպիսին էլ լինի գերեզմանների գտնվելու վայրը, դիակների ճանաչումը և նրանց հնարավոր ուղարկումը հայրենիք:

Վերադարձման ենթակա անձնակազմի ընտրությունը պետք է կատարվի ռասայի, կրոնի կամ քաղաքական համոզմունքների հետ կապված որևէ նկատառումից անկախ՝ ելնելով առավելապես նրանց կալանման ժամկետների վաղեմությունից և նրանց առողջական վիճակից:

Ռազմական գործողությունների հենց սկզբից կոնֆլիկտի մեջ գտնվող կողմերը կարող են հատուկ համաձայնագրերի միջոցով սահմանել այն անձնակազմի տոկոսային հարաբերակցությունը, որը ենթակա է կալանման, ելնելով գերիների թվաքանակից և ըստ ճամբարների՝ նրանց բաշխումից:

Գլուխ 5. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի և ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումներ, ՀՀ ենթաօրենսդրական ակտեր

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի որոշում

**Ֆրանսիայի դեմ
Ֆրանսիայում Եհովայի վկաների քրիստոնեական միության կողմից ներկայացված, դատարանին ուղղված
№ 53430/99 հայցադիմումն ընդունելու մասին**

ՈՐՈՇՈՒՄ

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը 2001թ. նոյեմբերի 6-ին գումարեց նիստ հետևյալ կազմով՝

Ա.Բ. Բակա - Նախագահը

Ժ. Ժ. Կոստա,

Ժ. Ժորունդսոն

Կ. Ժունգվիերտ,

Վ. Բուտկևիչ,

Տիկին Վ. Թոմասեն,

Մ. Ուգրեխելիձե - Դատավորները

և Տ. Լ. Ըրլի - դատարանի քարտուղարը

ուսումնասիրեցին վերոնշյալ հայցադիմումը՝ ներկայացված 1999թ. դեկտեմբերի 9-ին և գրանցված 1999թ. դեկտեմբերի 15-ին, քննեցին պաշտպանող՝ կառավարության և նրան ի պատասխան՝ հայցվորի կողմից ներկայացված դիտարկումները և կայացրեցին հետևյալ որոշումը.

Փաստորեն.

Պահանջող կողմը միություն է, որը հիմնադրվել է՝ համաձայն «Եկեղեցիների և պետության տարանջատման մասին» 1905թ. դեկտեմբերի 9-ի օրենքի 20-րդ հոդվածի: Այս միությունը հիմնել է Եհովայի վկաների Եկեղեցին: Հարցը Դատարանին

ներկայացվել է Փարիզի դատապաշտպաններ Ա. Գարայի և Պ. Գոնիի կողմից:

Ա. Գործի պայմաններն ու էությունը.

Հարցի առնչությամբ կողմերի ներկայացրած փաստերը կարող են բնութագրվել հետևյալ կերպ.

Հայցվորը երաշխավորում է ներկայացնել և դատարանում պաշտպանություն ցուցաբերել Եհովայի վկաներին հետևող 1149 տեղական միություններին: Նրա նպատակն է «նպաստել Եհովայի վկաների պաշտամունքի կատարմանը, ֆինանսապես աջակցել և նեցուկ լինել նրանց: Այն աշխատում է համակարգել և զարգացնել անդամ միությունների գործունեությունը, որոնց նպատակն է երաշխավորել Եհովայի վկաների ճանաչումն ու պաշտամունքի կատարումը» (կազմակերպության կանոնադրության 2-րդ հոդված): Այն «կապաշտպանի և կկասեցնի Եհովայի վկաների հետևողների կրոնական համոզմունքները ոտնահարումից՝ պայքարելով հատկապես ամեն տեսակ խտրականության և հասարակությունից վտարվելու դեմ: Ֆեղերացիան կկարողանա գործել իրավական և հատկապես դատական բոլոր ճանապարհներով՝ հավասարապես պաշտպանելու համար իր անդամների՝ ինչպես յուրաքանչյուր անհատի, այնպես էլ կուլեկտիվի շահերը»:

20-րդ դարի սկզբից Ֆրանսիայում գործում են Եհովայի վկաները և, ըստ իրենց, երրորդ տեղում են երկրի քրիստոնեությունն դավանողների մեջ: Ապրիլ 1-ին՝ 1999թ. Քրիստոսի զոհաբերության վերջին հիշատակության ժամանակ, 249.918 մշտական և պատահական հավատացյալներ էին հավաքվել իրենց ժողովարանում:

Սկսած 1906թ., երբ քրեականորեն գրանցվեց առաջին տեղական միությունը, Եհովայի վկաները կարողացան ազատ ու անխռով իրենց պաշտամունքը կատարել Ֆրանսիայի տարածքում:

1995թ. հունիսի 29-ին Ազգային ժողովն ընդունեց պառլամենտական քննիչ հանձնախումբ ստեղծելու առաջարկը, որը պետք է զբաղվեր «աղանդ երևույթի ուսումնասիրությամբ և, անհրաժեշտության պարագային, առաջարկեր գործող օրենքների մշակումը»: Հանձնախումբն ստեղծվեց 1995թ. հուլիսի 11-ին և որոշեց լսումներն անցկացնել դատական փակ նիստերով: Հանձնախումբը 8 լսումներ անցկացրեց «ընդհանուր տևող-

դրությունը՝ 21 ժամ»: 1995թ. դեկտեմբերի 22-ին հանձնախմբի կողմից հրատարակվեց *Աղանդները Ֆրանսիայում* խորագրով No2468 զեկույցը, որը հայտնի է ժեստ/Գյույարոյ անվամբ:

Պառլամենտականները հասկացան, որ այս զեկույցի մեջ առկա է մեծ դժվարություն՝ կապված աղանդ հասկացությունը սահմանելու հետ: Ձեկույցի 14-րդ էջում նշված է, որ «Աղանդ հասկացությունը սահմանելու դժվարության պատճառով, որը սակայն դեռ կօգտագործվի զեկույցի շարունակության մեջ, Հանձնախումբն ի նկատի առավ մի շարք երևույթներ ու ցուցանիշներ, որոնցից յուրաքանչյուրը կարող է ծավալուն բանավեճերի նյութ դառնալ: Այն նախընտրեց, վտանգելով վիրավորել ինքնասիրությունը կամ կատարել իրականության մասնակի վերլուծություն, հաշվի առնել այն իմաստը, որը հասարակությունն է վերագրում հասկացությանը»:

Հանձնախումբը, քննելով ցուցանիշները կամ երևույթները, որոնք «նպաստում են կասկածի տակ առնել աղանդի՝ որպես կրոնական շարժում որակելու հնարավոր ենթադրությունները», նախընտրություն տվեց Ընդհանուր տեղեկատվության կենտրոնական ծառայության կողմից առաջարկվող չափանիշների՝ ինչպիսիք, օրինակ, մտավոր անկայունությունը, ֆինանսական պահանջների ոչ չափավոր բնույթը, շրջապատի հետ կապերի խզումը, ֆիզիկական ամբողջությանը սպառնացող վտանգներ, երեխաների հավաքագրում, հակահասարակական քարոզներ, պետական կարգուկանոնի խախտումներ, դատական միջամտության կարիք և կարևորություն, ավանդական տնտեսական շղթաների հնարավոր շահարկումներ, պետական իշխանական մարմիններ ներթափանցելու փորձեր:

Ընդհանուր տեղեկատվության կենտրոնական ծառայության տվյալների համաձայն՝ վտանգավորություն ներկայացնող գրանցված շարժումների քանակը հասնում է 172-ի: Սրանք դասակարգված են «աղանդներ» անունը կրող (որակավորված) շարժումների մի ցուցակում: Եհովայի վկաները նույնպես գրանցված են այս ցուցակում: Այս ցուցակը հրատարակվել է որպես հանձնախմբի զեկույցի բաղկացուցիչ մաս:

Ժեստ/Գյույարոյ զեկույցը տրվել է ոչ միայն պետական իշխանական մարմիններին (կառավարություն, վարչություններ, տեղական պատգամավորներ), այլև հասարակությանը: Պառլամենտական զեկույցը հրատարակվել է և բաժանվել առևտրական ընկերության կողմից:

Այնուամենայնիվ, աղանդների ուսումնասիրությամբ զբաղվող պատգամավորների առաջին խումբը զեկույցն ընթացքի մեջ դնելուց հետո ձեռնամուխ եղավ նոր ձեռնարկումների՝ աղանդների դեմ տարվող ուսումնասիրություններն ընդլայնելու նպատակով:

1996թ. մայիսի 9-ի դեկրետով/հրամանագրով կյանքի կոչվեց աղանդների առնչությամբ միջգերատեսչական վերահսկողության կոմիտեն: Վարչապետին կից գործող այս կառույցը կոչված էր զբաղվել աղանդ երևույթի վերլուծությամբ և կառավարությանը ներկայացնել առաջարկներ՝ վերջիններիս դեմ պայքարելու ուղիները կատարելագործելու նպատակով: Այս կոմիտեն 1998թ. հոկտեմբեր 7-ին փոխարինվեց աղանդների դեմ պայքարի միջգերատեսչական քարոզչական կառույցով, որը կարող էր առաջին ատյանի դատարանին ներկայացնել աղանդավորական շարժումների կողմից իրականացվող գործունեությունը՝ վերջիններիս ենթարկելով քրեական պատասխանատվության:

1998թ. դեկտեմբերի 15-ին այս ուսումնասիրություններն էլ ավելի ծավալուն դարձնելու համար մի նոր որոշում ընդունվեց Ազգային ժողովի կողմից: Ժողովը նախագահում էր Ժակ Գյույարոյը՝ առաջին հանձնաժողովի զեկուցողը, որը Ժան-Պիեր Բրարդի և նոր հանձնաժողովի հետ միասին նախատեսեցին 6 ամիս քննություն իրականացնելու համար: 1998թ. դեկտեմբերի 10-ին Ազգային ժողովում կայացած քննարկումների ժամանակ պարոն Գյույարոյը հայտարարեց.

«Եթե 1995թ. քննող հանձնաժողովի կողմից իրականացված աշխատանքն օգտաշատ եղավ, ապա դրան մեծապես նպաստեց աղանդավորական շարժումների վերաբերյալ այն ցուցակի հրատարակությունը, որը հրապարակավ հայտարարում էր այն, ինչ որևէ մեկը՝ հետապնդումներից զերծ մնալու համար չէր համարձակվում բարձրաձայնել: Մենք միասնաբար ստանձնեցինք այդ պատասխանատվությունը, ուր միախառնվել էին բոլոր քաղաքական ուղղությունները, և սա նպաստեց ունենալ նշանակալի արձագանք: Իմիջիայլոց, ես ինձ շնորհավորում եմ, որ 1995թ. զեկույցը դարձավ Ազգային ժողովի զեկույցներից լավագույնը/բեստսելերը: Ավելի քան տասնյակ օրինակներ հրատարակվեցին՝ որպես պատասխան հետաքրքրվող քաղաքացիների հարցերին»:

Այս նոր հանձնաժողովը մանրամասնորեն բացատրեց, որ շարունակելու է 1995թ. հանձնաժողովի կողմից ձեռնարկված աշխատանքը: Նրա նպատակն էր ուսումնասիրել աղանդների ֆինանսական, գույքային և հարկային վիճակը, ինչպես նաև տնտեսական գործունեությունն ու տնտեսական ու ֆինանսական ոլորտներում ունեցած հարաբերությունները: Նոր հանձնաժողովի ղեկույցը գրանցվեց 1999թ. հուլիսի 10-ին:

Սկզբում հանձնախումբը հետամուտ եղավ Ընդհանուր տեղեկատվության ծառայությունների աջակցության ձեռքբերմանը: Քննիչ ոստիկաններն առանց մանրամասնելու, ոչ պաշտոնական կամ նույնիսկ բանավոր կերպով միություններից պահանջեցին կարևոր փաստաթղթեր, ինչպես նաև ուշագրավ տեղեկություններ: Պառլամենտական քննիչ հանձնախմբի կողմից հարցաշար ներկայացվեց 60 միությունների, որոնց մեջ նաև հայցվորին, որից 1999թ. մարտի 19 թվակիր նամակով պահանջվեց մինչև 1999թ. ապրիլի 24-ը պատասխան ուղարկել: Հայցվորը պահանջվող ժամկետում հանձնախմբին ներկայացրեց սպառիչ պատասխան և կից՝ 9 այլ փաստաթղթեր:

1999թ. հունիսի 17-ին հանձնախումբը հաստատեց «Աղանդները և դրանք» խորագրով իր ղեկույցը՝ հայտնի Գյուլյարդ/Բրարդ ղեկույց անվամբ: Ձեկույցի եզրակացության մեջ հանձնախումբն ընդգծում էր հատկապես.

«Տարբերության իրավունքը պետք է պահպանվի: Բայց չէին կարող ենթադրել, որ այս իրավունքի կիրառումը կվնասեր որոշ սկզբունքներ և նախառաջ թույլերին պաշտպանելու իրավունքը: Խղճի ազատության պահպանումն իրապես չէր կարող հիմնվել հիմնական հեղինակային-անհատական իրավունքների չիմացության վրա. փոխադրության (երկրից հեռանալու և վերադառնալու), սեփականություն ունենալու և դրանից օգտվելու, մարմինն ու առողջությունը պահպանելու, իշխանազանցման խոչընդոտների և բարոյական ու նյութական շահերը ոտնահարելու դեմ պաշտպանված լինելու իրավունքները»: Որպես լրացում՝ ղեկույցի մեջ կային նաև տեղեկություններ աղանդավորական շարժումների ներկայացուցիչներ հանդիսացող մոտ 30 միությունների կազմակերպման, ֆինանսական կշռի և տնտեսական ցանցի մասին:

Ըստ հայցվորի՝ հանձնախմբի ղեկույցը պարունակում էր Եհովայի վկաների վերաբերյալ բազմաթիվ սխալ և զրպարտիչ փաստեր: Օրինակ՝ այն հաստատում է, որ Եհովայի վկաները

խուսափում են հարկային վճարումներից, որը դատապարտելի է քրեորեն (219-224 էջեր):

1999թ. հուլիս 20-ին՝ Ազգային ժողովի նախագահին ուղղված նամակով հայցվորը կտրականապես պահանջեց Գյուլյարդ/Բրարդ ղեկույցից ուղղակիորեն դուրս բերել որոշակի անճշտություններ պարունակող տարբեր հատվածներ: Բացի այդ, հայցվորն Ազգային ժողովի նախագահին ուղարկեց Եհովայի վկաների վերաբերյալ մի թղթածրար, ֆինանսավորումը և Գյուլյարդ/Բրարդ ղեկույցը: Այդ թղթածրարը պարունակում էր հանձնաժողովի ղեկույցի շրջանակներում կատարված, Ազգային ժողովի պատասխանատվությամբ հայտարարված թյուր կարծեցյալ մեղադրանքների և բողոքների վերլուծության վերաբերյալ փաստաթղթեր: Ազգային ժողովի նախագահը որևէ ընթացք չսովեց դրանցից որևէ մեկին:

Ըստ հայցվորի, հիմնվելով պառլամենտական հանձնախմբերի կատարած աշխատանքների վրա, պետությունը կենթարկվեր վերոնշյալ խմբերի, և հատկապես Եհովայի վկաների՝ ամենակարևոր խմբի ճնշումներին: Պետության կողմից հետևյալ միջոցները պետք է ձեռնարկվեին.

ա) 1996թ. փետրվարի 29-ին Արդարադատության նախարարը շրջաբերական գրություն է ուղարկում երկրի գլխավոր դատախազներին: Շրջաբերականը պարունակում էր Ժեստ/Գյուլյարդ ղեկույցի մեջ լույս տեսած «վտանգավոր աղանդներ»-ի ցուցակը, որը ձեռք էր բերվել Ընդհանուր տեղեկատվության ծառայության քննիչների կողմից: Շրջաբերականում ծանուցվում էր այս շարժումների դեմ «պայքարելու» կարևորությունն ու անհրաժեշտությունը:

Արդարադատության նախարարը «անվարար աչալրջությամբ» և «առանձնակի խստությամբ» հորդորում էր գլխավոր դատախազներին «խստագույնս կիրառել գործող իրավունքը» և ամբողջապես գործածել «դատական առկա զինանոցը»: Նրանք նաև պետք է ուսումնասիրեին հակաաղանդավորական միությունները, քանի որ դրանց շարքերում կային վերոնշյալ խմբերի նախկին հետևորդներից (Արդարադատության նախարարի 1996թ. փետրվար 29-ի No 92 F24 C շրջաբերական):

բ) 1996թ. մայիսի 9-ին պետությունն ընդունեց հրամանագիր՝ աղանդների դեմ միջգերատեսչական վերահսկողություն սահմանելու մասին: Վերահսկողություն իրականացնող մարմինը կազմվել էր կառավարության գլխավոր նախարարություն-

ների ներկայացուցիչներից: Նպատակն էր աջակցել վարչապետին՝ աղանդների դեմ իր պայքարում (1996թ. մայիսի 9-ի No 96-387 հրամանագիր):

զ) 1998թ. հոկտեմբերի 7-ին պետությունը հրամանագիր ընդունեց միջգերատեսչական միսիա/ներկայացուցչություն հիմնելու մասին, որը պիտի մասնագիտանար աղանդների դեմ պայքարի մեջ: Այս մարմինն իրավասու էր պատրաստել պետական ծառայողներ՝ «աղանդների» դեմ պայքարելու համար և հասարակությանն ինֆորմացնելու «աղանդներից» սպառնացող վտանգների մասին (1998թ. հոկտեմբերի 7-ի No 98-890 հրամանագիր):

դ) 1998թ. դեկտեմբերի 1-ին Արդարադատության նախարարը, արձանագրելով, որ «աղանդների» դեմ բավարար քանակությամբ բողոքներ չկան և չկարողանալով դատական գործ սկսել, հրաման տվեց գլխավոր դատախազներին աշխատել հակաաղանդավորական խմբերի հետ՝ փոքրամասնական խմբերի դեմ զանգատներ առաջ բերելու նպատակով: Այս համագործակցության նպատակն էր տեղեկություններ կուտակել, որպես «վտանգավոր աղանդներ» որակավորված, փոքրամասնական 172 խմբերից մեկին անդամակցող անհատներին դատարանի առաջ կանգնեցնելու համար (1998թ. դեկտեմբերի 1-ի 98-11/G3 Արդարադատության նախարարի շրջաբերական):

ե) 2000թ. հոկտեմբերի 3-ին Աշխատանքի և սոցիալական ապահովության նախարարությունն ընդունեց աղանդավորական խմբերի մասին No. 2000-501 շրջաբերականը: Այն ներկայացնում էր ի դեմ աղանդներին և ի նպաստ այս նախարարությանը, վարչական գործողություն և ճշտելով վերջինիս (այս գործողության) իրավական հիմքերը, սահմանում ընդունված ադմինիստրատիվ կազմակերպման ձևը: Այս շրջաբերականն ուղղակիորեն վերաբերում էր 1996թ. պառլամենտական քննիչ հանձնախմբի կողմից ընդունված «աղանդ» հասկացության սահմանման չափանիշներին:

Ըստ հայցվորի, չնայած պառլամենտական հանձնախմբերի զեկույցներն սկզբունքորեն տեղեկություններ պարունակող պարզ փաստաթղթեր էին, որոնք չպետք է կրեին իրավաբանական երանգներ, այնուհանդերձ ժեստ/Գյուլյարդ և Գյուլյարդ/Բրարդ զեկույցների դեպքում այդպես չէրավ: Երկու զեկույցներն էլ իրավունքներին և ազատություններին սպառնացող երևույթներ էին առաջ բերելու, ինչպիսիք են.

1. Պաշտամունքի համար նախատեսված ժողովարանների՝ հողահարկից ազատման արգելում (1999թ. մայիսի 26-ի Կլերմոն-Ֆերանի (Կենտրոնական Ֆրանսիայում) և 1999թ. մայիսի 12-ի Ռենի ադմինիստրատիվ դատարանների դատավիճակներ):

2. 1995-1997թթ. հարկային խիստ վերահսկողություն: (Եհովայի վկաների գործունեությունը կունենար ոչ եկամտաբեր, անշահախնդիր և ոչ առևտրական բնույթ): Հարկային այս վերահսկողության հետևանքները կլինեին մինչև 108% հարկադրումը, հավատացյալների կողմից զոհաբերություններ, որոնք վերջին 4 տարիների ընթացքում ստանում է հայցվորը, դիցուք 297.403.534 ֆրանկ (համարժեք՝ 45.335.904 եվրոյին):

3. Կրոնական հարցերով զբաղվող կոմիտեի կողմից «Բեթելիտների քրիստոնեական խմբի» (հայցվորի անդամ միություններից մեկն է) հետևորդներին գրանցելու մերժում:

4. Աշխատանքի տեսչության կողմից հետաքննություն և սոցիալական հսկողություն:

5. 1998թ. հունիսի 6-ին վարչության կողմից հարկադրման արդյունքում և դրա պատճառով, հայցվորի կողմից օգտագործվող շարժական և անշարժ գույքի բռնագրավում/կալանք:

6. Ընդհանուր տեղեկատվության կենտրոնական ոստիկանական ծառայությունների կողմից Եհովայի վկաների պաշտամունքին հետևող տեղական միություններին քնության ենթարկում:

Ժեստ/Գյուլյարդ Ձեկույցի և դրանից հետևող ցուցումների արդյունքում, մի շարք վարչական որոշումներ վնաս հասցրեցին Եհովայի վկաներին և վերջիններիս հարող միություններին: Այսպիսով, ինչ վերաբերում է զեկույցին, որը կողմնակից է Եհովայի վկաների՝ «վտանգավոր աղանդ» լինելու գաղափարին, ապա մի շարք երևույթներ կարող են հստակորեն հիմնավորվել.

□ Տեղական իշխանություններն արգելեցին միություններին վարձել քաղաքային դահլիճներ, վերջիններիս՝ հայցվորի ներկայացրած եկեղեցուն պատկանելու պատճառով, ինչպես օրինակ՝ Լիոնում (1997թ. սեպտեմբերի 15-ին և 1999թ. նոյեմբերի 18-ին), Աննեսիում (1998թ. հունվարի 27-ին) և Սեն-ժենիս-Լավալում (1998թ. նոյեմբերի 27-ին):

□ Պետական մարմինները հրաժարվեցին նորացնել հիմնական Եհովայի վկաների վարչական համաձայնագիրը, մղե-

լով նրանց դեպի աշխատանքը կորցնելու վտանգի (վարչական այս որոշումներն ընդունվել են 1996թ. օգոստոսի 26-ին, 1997թ. օգոստոսի 27-ին և 1998թ. հունիսի 5-ին Շերի, 1997թ. հուլիսի 16-ին Պա դե Կալեի, 1997թ. օգոստոսի 7-ին Իոնի և 1998թ. դեկտեմբերի 11-ին Վերին Մարնի գերագույն խորհուրդների կողմից):

□ Կասկածի տակ դրվեց այն երեխայի ապագան և կեցությունը, ում մայրը հետևում է Եհովայի վկաներին (1998թ. հոկտեմբերի 5-ի Հավատքի մասին բարձրագույն դատարանի վճիռը):

□ Տեղական իշխանությունների կողմից արգելվեց պաշտամունքի ժողովարանների կառուցումը (Մոզելի, Բովիլե համայնքի քաղաքապետի կողմից 1997թ. սեպտեմբերի 29-ին և Մորբիհանի, Սուրբ Հեղինե համայնքի քաղաքապետի կողմից 1999թ. հունիսի 26-ին ընդունված որոշումներ):

20-րդ հոդվածը նոր հատված է ավելացնում 223-15 հոդվածին, համաձայն որի. «Երեք տարվա ազատազրկման և 2.500 F տուգանքի է արժանանում խաբեբայական իրավազանցությունը՝ չիմացության կամ տկարության վիճակում գտնվող անչափահասի կամ այն անձի կողմից, ում մեծահասակությունը, հիվանդությունը, անկարողությունը, ֆիզիկական կամ հոգեկան արատները կամ հղիությունն ակնհայտ են կամ գիտակցված տիրոջ կողմից, կամ էլ այն անձը, ով միտքն աղճատող հատուկ տեխնիկաների կամ ծանր ճնշումների պատճառով հոգեկան կամ ֆիզիկական կախվածության մեջ է, որոնք մղում են վերջինիս չափազանց վտանգավոր և դատապարտելի արարքներ գործելու:»

Հայցվորի բողոքները.

1. Անդրադառնալով կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածին՝ հայցվորը բողոքում է, որ պառլամենտական քննիչ հանձնախմբերի երկու զեկույցներն ու օրինագիծը՝ ձգտելով ամրապնդել առանդավորական խմբերի դեմ ճնշումներն ու դատական գործի հարուցումը, լրջորեն վտանգել են վերջինիս կրոնական իրավունքները:

2. Կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածը վկայաբերելով՝ հայցվորը գանգատվում է, որ ի տարբերություն քննիչ հանձնախմբերի՝ պառլամենտում ունեցած արտոնությունների, ինքը չունի «վե-

րին ատյանների» դիմելու իրավունքի պաշտպանության միջոցներ, որպեսզի իր բողոքագրի վերաբերյալ որոշում կայացվի և հնարավորության պարագայում, ունենա կրոնական ազատության իրավունք՝ առանց պետության միջամտության:

3. Հայցվորը խոսում է նաև կոնվենցիայի 6.1 հոդվածով երաշխավորվող, դատարան մուտքի իր իրավունքի ոտնահարման մասին, քանի որ դատական արտոնություններից օգտվում են պառլամենտական քննիչ հանձնախմբերը:

4. Վերջապես, հայցվորը պնդում է, որ կրոնական փոքրամասնությանը՝ տվյալ դեպքում Եհովայի վկաներին զրպարտող հանձնախմբերը հիմնելով, որը մեղադրում է վերջիններիս հարկային իրավախախտումների մեջ ընդգրկված լինելու մեջ՝ համարելով նրանց վտանգավոր աղանդ և ճնշում գործադրող ակցիա ձեռնարկելով, Պետությունը նրանց հանդեպ խտրականական մոտեցում է ցուցաբերում, որը հակասում է կոնվենցիայի 13, 6, 9 և 14-րդ հոդվածներին:

Ըստ օրենքի

Հայցվորն առաջ է քաշում կոնվենցիայի մի շարք հոդվածներ, որոնք ոտնահարվել են, ինչպես օրինակ՝ 6. 1-րդ (դատարանի մուտքի իրավունք), 9-րդը (կրոնական ազատության իրավունք), 13-րդ (պետական մարմիններին բողոքագիր ներկայացնելու իրավունք), 14-րդ (խտրականության արգելում) հոդվածները: Նա ընդգծում է, որ իր հայցադիմումի առանձնահատկությունն այն է, որ կոնվենցիային հասցեագրված այս բողոքները վերագրվում են իրավական տարրերից ամբողջությամբ զուրկ ակտերին, այն աստիճան, որ վերջիններս՝ պառլամենտական քննիչ հանձնախմբերի դատապարտելի զեկույցները, չեն կարող գործել ո՛չ օրենքով, ո՛չ կատարողական թերթով, ո՛չ էլ դատավճռով: Այնուհանդերձ, այս զեկույցները կրում են դրոշմակիր Եհովայի վկաների համար բացասական հետևանքներ: Պառլամենտական այս փաստաթղթերը գծագրում են վարչական, օրենսդրական և դատական այն միջոցների շրջանակը, որոնք պետք է ձեռնարկել Եհովայի վկաների դեմ: Այս փաստաթղթերն իշխանություններին և վերին ատյաններին մղում են ձեռնարկել այդ միջոցները հնարավորինս կարճ ժամկետներում: Այդ պատճառով ստեղծվում է սոցիալական անորոշության և իրավական անպաշտպանության իրավիճակ, որն անհա-

մատեղելի է այն սկզբունքների հետ, որոնց վրա հիմնվել է կոնվենցիան:

Կառավարությունը դատական նիստ է հրավիրում՝ մերժելու հայցադիմումը, քանի որ, կոնվենցիայի 34-րդ հոդվածի համաձայն, հայցվորը հանդես չի գալիս որպես տուժող կողմ:

Կառավարությունն ընդգծում է, որ հայցվորն իրավաբանական անձ է և իրավաբանության կանոնների համաձայն՝ յուրաքանչյուր իրավաբանական անձ, ով ներկայացնում է որևէ միություն, պետք է հանդիսանա իր բողոքարկած իրավազանցության ուղղակի և անմիջական տուժողը: Ներկայացնելով միությունը՝ նա չի կարող միայն իր սեփական իրավունքների ոտնահարման մասին խոսել, անտեսելով միությանն անդամակցող տուժող հետևորդներին, քանի որ որպես պաշտպանության միջոց նա ներկայացրել է կոլեկտիվի շահերի ոտնահարման փաստը: Մինչդեռ, հայցվորի կողմից ներկայացված ազատություններին և իրավունքներին սպառնացող վտանգների մեծ մասը վերաբերում է ոչ թե բուն ֆեդերացիային, այլ տեղական միություններին, ֆիլիալային խմբերին, նույնիսկ անհատ անդամակցողներին:

Կառավարությունը պնդում է, որ հայցվորը չի կարող հիմնվել ոչ 1995թ. և 1999թ. պառլամենտական զեկույցների, ոչ էլ աղանդավորական խմբավորումների դեմ արգելքներն ու ճնշումներն ամրապնդող օրինագծի վրա (երբ կառավարությունը ներկայացնում էր իր դիտողությունները, No 2001-504 օրենքը դեռ չէր ընդունվել), որպեսզի կարողանա հավակնել կոնվենցիայի կողմից իրավախախտման տուժող համարվելուն:

Ինչ վերաբերում է 1995թ. զեկույցի վերաբերյալ բողոքագրին, ապա այն անընդունելի է համարվում 6-ամսյա ժամկետում չներկայացվելու պատճառով, իսկ 1999թ. զեկույցն իրենից ներկայացնում մի փաստաթուղթ, որը պարունակում է տեսական բնույթի դատողություններ կամ հեռանկարային ուսումնասիրություններ և որևէ քրեական գործի կամ վարչական որոշման համար իրավական հիմք չի կարող հանդիսանալ: Այն կարող է միայն ծառայել վերահսկողություն սահմանելու համար, որն առաջ չի բերի կատարողական ակտեր կամ կիրառելի միջոցներ: Ձեկույցն ընդգրկվում է քաղաքական բնույթի քննարկումների շրջանակում, և դրա բովանդակությունը հետաքրքրում է միայն այն ստեղծողներին, որոնց նպատակն է ե-

ղել աղանդավորական շարժումների դեմ պայքարում խնդիրների լուծումը:

Ի վերջո, կառավարությունը նշում է, որ 2001թ. հունիս 12-ի No 2001-504 օրենքը նպատակ ունի մարդկանց պաշտպանել այն աղանդներից, որոնք ոտնահարում են հիմնական իրավունքներն ու ազատությունները և ճնշել նման գործունեության նախաձեռնողներին: Այն որևէ սահմանում չի տալիս «աղանդ» հասկացությանը և պայքարում է միայն «աղանդ» որակավորումն ստացած այն միությունների դեմ, որոնք ոտնահարում են մարդու իրավունքները: Այդ օրենքն իր քրեական բնույթով հանդերձ չէր կարող տապալել հայցվորին այն պարզ պատճառով, որ վերջինս համարվում է իրավաբանական անձ: Ոչնչացման հնարավորությունն ու տարածվելու սահմանափակումները պայմանավորված են ոչ թե իրավաբանական անձի գոյությամբ, այլ և վերջինիս դեմ բազմաթիվ մեղադրանքների առկայությամբ: Նախևառաջ և հատկապես ոչնչացման որոշումը կարող է կայացնել միայն դատարանը՝ ամբողջովին դատական մրցողական գործընթացի արդյունքում:

Հայցվորի հավաստմամբ ինքը կոնվենցիայի կողմից իրավախախտումների ուղղակի, անմիջական և պոտենցիալ տուժողն է:

Նա պնդում է, որ Ֆրանսիայում Եհովայի վկաներին հետևող յուրաքանչյուր միություն և անհատ ուղղակիորեն տուժում է «աղանդների» դեմ պառլամենտական զեկույցների պատճառով: Ընդունելով կառավարության փաստարկը, համաձայն որի՝ հայցվորը չէր կարող համարվել ուղղակի և անմիջական տուժող կողմ, նշանակում է ընդառաջել 249.918 մշտական և պատահական Եհովայի վկաներին և 1150 միություններին ներկայացնելու բողոքագիր: Հայցվորը՝ միություններին կենտրոնացնողի իր դիրքով, ստեղծվել է հարցը Դատարան ներկայացնելու համար, քանի որ պառլամենտական զեկույցները որևէ ճշգրտություն չեն մտցնում որոշակի նպատակներ հետապնդող իրավաբանական անձանց առնչությամբ, դրանք սահմանափակվում են միայն Եհովայի վկաներով:

Բացի այդ, հայցվորը հավաստում է, որ համախմբելով իրավաբանական և ֆիզիկական անձանց՝ նա հանդիպում է պետության կողմից ճնշման գործադրման: Միայն Եհովայի վկաների շարժմանը հարելու միության պահանջը, բավարար և կարևոր հիմք է հանդիսանում պետության համար՝ Ընդհանուր

տեղեկատվության քաղաքական ծառայությունների օգնությամբ աղանդների դեմ վերահսկողություն սահմանելուն և վարչապետի ղեկավարությամբ վերջիններիս դեմ պայքարելու նպատակով միջգերատեսչական խումբ ստեղծելուն: Այն համախմբող մի ամբողջություն է, որն «աղանդ»-ի իր ստատուսի պատճառով կրում է նույն վնասները, ինչ Ֆրանսիայում Եհովայի վկաներն ու վերջիններիս հետևող միությունները:

«Աղանդ»-ի պաշտոնական կարգավիճակն իրեն տալիս է այնպիսի պիտակ և դրոշմ, որն արդարացնում է ոստիկանական, սոցիալական, հարկային և մաքսային ոլորտներում վարչական մարմինների կողմից վերահսկողությունը: Հայցվորը ներկայացնում է օբյեկտիվ իրավախախտումների և լուրջ բողոքների մի երկար ցուցակ: Անաչառության մեջ պառլամենտական կասկածներն ու քաղաքական նկատառումները պարարտ հող նախապատրաստեցին դատական և վարչական ճնշումների համար, ինչպես որ երևում է Ներքին գործերի և Արդարադատության նախարարությունների՝ 1996թ. փետրվարի 29-ի, 1997թ. նոյեմբերի 17-ի և 1998թ. դեկտեմբերի 1-ի շրջաբերականներից, ինչպես նաև 2000թ. հոկտեմբերի 3-ի Աշխատանքի և սոցիալական ապահովության նախարարության շրջաբերականից: Այս վարչական և քաղաքական ակտերի հանրագումարից առաջացան վնասաբեր և խտրականական պետական միջոցների մի ամբողջություն:

Ըստ հայցվորի՝ կառավարությունը չէր կարող կտրականապես պնդել, որ պառլամենտական ուսումնասիրությունների զեկույցները զուրկ են ամեն տեսակ իրավաբանական նշանակությունից: Քննիչ հանձնախմբերին՝ դատարան ներկայանալու մերժման արդյունքում առաջացած իրավաբանական հարկադրումը, քրեական պատժամիջոցները և նույնիսկ պառլամենտական աշխատանքի ձևերն ու կանոնները ստեղծում են զուտ իրավական բնույթի պիտակ այնպիսի փաստաթղթերի համար, որոնք ընդունվում են պառլամենտի և կառավարության կողմից իրավական առանձնահատուկ պայմաններում:

Ինչ վերաբերում է 2001թ. հունիսի 12-ի օրենքին, ապա այն մի նոր իրավախախտում է մտցնում քրեական օրենսգրքի մեջ՝ 223-15-2 հոդվածով, որով սահմանում է խոցելի անհատների մի նոր տեսակ և գործածելով մոտավոր, ոչ ճշգրիտ հասկացություններ, առաջ է քաշում հոգեբուժության դիմելու խնդիր, բայց վերջիններս պետք է քննության ենթարկվեն դատավորնե-

րի կողմից՝ «նրանց նկատառումներն ու հարաբերությունները բացահայտելու համար»:

Դատարանը նշում է, որ ներկայացված հայցադիմումը վերաբերում է ճակատագրական և չարաբաստիկ կարծեցյալ այն ազդեցություններին, որոնք ներգործել և ներգործում են հայցվորի և նրան հետևողների վրա՝ հետևանքով 1995թ. դեկտեմբեր 22-ի և 1999թ. հունիս 17-ի աղանդների մասին պառլամենտական քննիչ հանձնախմբերի երկու զեկույցների հաստատման ու հրապարակման, ինչպես նաև 2001թ. հունիս 13-ի No 2001-504 օրենքի վավերացման, որը «կոչված էր ամրապնդելու մարդու իրավունքներին և հիմնական ազատություններին սպառնացող աղանդավորական շարժումների դեմ ճնշումներն ու արգելքները»: Հայցվորն իրեն համարում է այս փաստաթղթերի ուղղակի և պոտենցիալ տուժողը:

Առաջին հերթին, Դատարանը որոշում է հայցվորի՝ որպես տուժող կողմի վերաբերյալ իր քննությունը սահմանափակել միայն 1999թ. հունիս 17-ին հրապարակված պառլամենտական զեկույցի և 2001թ. հունիս 13-ի օրենքի շրջանակներում. փաստորեն հայցադիմումը ներկայացվել է 1999թ. դեկտեմբեր 9-ին և 1995թ. դեկտեմբեր 22-ին հրապարակված զեկույցի առնչությամբ հայցվորի բողոքները միանգամայն անընդունելի են, քանի որ խախտվել է 6-ամսյա ժամկետում ներկայացվելու՝ Կոնվենցիայի 35.1-րդ հոդվածը:

Դատարանը հիշեցնում է, որ Կոնվենցիայի 34-րդ հոդվածի համաձայն՝ անհատ հայցվորը պետք է իր բողոքարկած իրավազանցության անմիջական տուժողը լինի: Այս հոդվածն ի նպաստ մասնավոր անձանց *actio popularis* չի սահմանում կոնվենցիայի մեկնաբանության համար, այն վերջիններիս չի արտոնում *in abstracto* բողոքել օրենքից սոսկ այն պատճառով, որ ըստ հայցվորի՝ այն իբրև խախտում է կոնվենցիան: Սկզբունքորեն բավարար չէ հայցվորի այն բողոքարկումը, որ օրենքն իր պարզ առկայությամբ խախտում է այն իրավունքները, որոնցից վերջինս օգտվում է, կոնվենցիայի համաձայն, օրենքով իրավախախտումը պետք է արտացոլվի հայցվորի կրած վնասների մեջ: (Կլասի և այլոց որոշումը՝ ընդունված 1978թ. սեպտեմբերի 6-ին, Գերմանիայում A No28, 33 շարքից):

Բացի այդ, Մարդու իրավունքների եվրոպական հանձնախումբն այն կարծիքին է, որ «տուժող» և «ոտնահարում» տերմիններից, ինչպես նաև ներքոնշյալ կոնցեպցիայից և նախկին

26-րդ հոդվածի համար նախատեսված բողոքարկման ներքին ուղիների նախնական սպառման անհրաժեշտությունից բխում է այն հավաստումը, որ կոնվենցիայի հեղինակների կողմից հորինված մարդու իրավունքների պաշտպանության համակարգում դատարանին դիմելու իրավունքի կիրառումը չէր կարող նպատակ ունենալ կանխելու կոնվենցիայի ոտնահարումը: Սկզբունքորեն, 19-րդ հոդվածի համաձայն, մարմինները, որոնք ստանձնել են պարտավորությունների պահպանման ապահովումը, կարող էին ուսումնասիրել և անհրաժեշտության պարագայում հաստատել իրավունքների ոտնահարումը միայն a posteriori, քանի որ իրավունքներն արդեն ոտնահարված կլինեին: Միայն բացառիկ դեպքերում է, որ իրավունքների մոտալուտ ոտնահարման վտանգը կարող է շնորհիվ հայցվորին իրավունքները խախտված տուժողի կարգավիճակ» (Նոել Նարվիի Թոիրայի և 18 այլ անձանց No.28204/95 հայցադիմումը, Ֆրանսիա, դեկտեմբեր 4.12.1995թ., D.R. 83, էջ 112):

Այսպիսով, Դատարանն ընդունեց պոտենցիալ-հավանական տուժող հասկացությունը հետևյալ դեպքերի համար.

- երբ հայցվորն ի վիճակի չէ ապացուցելու, որ իր դատապարտած օրենսդրությունը մեծապես կիրառվել է իր հանդեպ՝ իր կողմից արտոնված միջոցների գաղտնիության պատճառով (Կլասի և այլոց՝ Գերմանիայում կայացված վերոհիշյալ որոշումը),
- երբ համասեռամոլությանը ճնշող օրենքը կարող է կիրառվել մարդկանց մի որոշակի խմբի շրջանակներում, որոնցից է նաև հայցվորը (Դուդժոնի որոշում, Միացյալ Թագավորություն, 1981թ. հոկտեմբեր 22, A No 45 շարքից),
- ի վերջո, յուրայիններին՝ արդեն որոշված, բայց դեռ ի կատար չածված, ստիպողաբար արտերկիր հեռացնելու դեպքում, քանի որ վերջինիս իրականացումը շահագրգիռ անձանց օտար վայրում կենթարկի հոդվածին 3-ին հակասող մոտեցումների (Ստերինգի որոշում, Միացյալ Թագավորություն, 1989թ. հուլիսի 7-ի 22, A No 161 շարքից), կամ իրավազանցության՝ հանուն ընտանեկան կյանքի (Բելջուշիի որոշում, Ֆրանսիա, 1922թ. մարտի 26-ի A No 234 շարքից):

Որպեսզի նման իրադրության մեջ հայցվորը կարողանա համարվել տուժող, հարկ է, որ վերջինս անձամբ իր իրավունքներ-

րի ոտնահարման մասին համոզիչ և պատճառաբանված փաստարկներ ներկայացնի, պարզ կասկածներն ու բողոքներն այս դեպքում անբավարար են (Նոել Նարվիի Թոիրայի և 18 այլ անձանց No28204/95 վերոնշյալ հայցադիմումը, էջ 112 Ֆրանսիա):

1999թ. հունիսի 17-ի պառլամենտական քննիչ հանձնախմբի զեկույցի առնչությամբ, Դատարանը հիշատակում է, որ հայցվորը զանգատվում է Եհովայի վկաների դեմ մի շարք թշնամական մոտեցումներից (մամուլով հակադիմական քարոզարշավներ/պրոպագանդաներ, պաշտպանողական միությունների ստեղծում, աղանդների դեմ քաղաքական քննարկումներ իրականացնող կազմակերպություններ) կամ դատական և վարչական որոշումներ, որոնք վնասում են Եհովայի վկաներին հետևող անհատներին կամ միություններին: Եթե նույնիսկ ենթադրենք, որ հայցվորը կարող է համարվել այս երևույթների անմիջական տուժող՝ որպես բոլոր Եհովայի վկաների միության ներկայացուցիչ, որի նպատակն է վերջիններիս շահերի պաշտպանությունը, ապա Դատարանը մի կողմից նշում է, որ վերոնշյալ այս բողոքների մի մասը վիճարկելի հիմքի վրա են հիմնված, մյուս կողմից, եթե նույնիսկ որևէ հարաբերություն չլինի, ապա այն կլինի սոսկ obiter dictum, որը ոչ մի դեպքում չի կարող համարվել ratio legis: Դատարանն, իմիջիայլոց, ընդգծում է, որ պառլամենտական զեկույցը որևէ իրավաբանական ազդեցություն չունի և չի կարող վարչական կամ քրեական գործի համար հիմք հանդիսանալ:

Առավել մանրամասնորեն Դատարանը հավաստում է, որ հայցվորի կողմից նշված դատական մի քանի որոշումներ ընդգծում են քաղաքացիական իրավունքը և առնչվում դատավորների ազատ գնահատականը վեր հանող փաստերին, ինչպես նաև, որոշ վարչական որոշումներ՝ մերժելով համաձայնության արտոնությունն ու նորացումը, ձգտում են անհատական կարգավիճակի և կարող են հիմք հանդիսանալ վարչական դատարաններին դիմելու համար: Ինչ վերաբերում է հայցվորի կողմից նշված հարկային և սոցիալական վերահսկումներին, ապա Դատարանը չի մոռանում հիշատակել, որ վերջիններս կարող են կիրառվել բոլոր մեղադրվող անձանց հանդեպ և հայցվորը չի ապացուցում, թե խախտելով Կոնվենցիայով երաշխավորված իր իրավունքները՝ վերահսկման այս միջոցներն ինչ նպատակ կամ ազդեցություն կարող էին ունենալ:

2001թ. հունիս 13-ի օրենքի առնչությամբ Դատարանն ընդգծում է, որ համաձայն իր խորագրի՝ այն նպատակ ունի ամրապնդելու ճնշումներն ու արգելքները՝ մարդու իրավունքներն և ազատությունները ոտնահարող աղանդավորական շարժումների դեմ: Դատարանն իր առջև խնդիր չի դրել in abstracto արտահայտվել օրենսդրության մասին, հետևաբար որևէ տեսակետ չի կարող ունենալ կոնվենցիայի և նոր օրենքի պայմանների համապատասխանության վերաբերյալ (Ֆենդլեյի որոշում, Միացյալ Թագավորություն, 1997թ. փետրվարի 25-ի, Որոշումներ ու վճիռների հավաքածուից 1997-1, 67): Քանի որ Դատարանը զբաղվում է աղանդների խնդրով, որոնց որևէ սահմանում չի տալիս, այդ օրենքով նախատեսվում է վերջիններին անկումը, բայց այդ վճիռը կարող է կայացվել միայն դատական ճանապարհով և քանզի որոշ նախադրյալներ գտնվեցին, հատկապես երբ աղանդների առաջնորդները հանդիսացան վերը թվարկած իրավախախտումների վերջնական քրեական դատավճռի մեղադրյալները, ապա իրականում հայցվորը չպետք է դժգոհեր և բողոքեր: Օրենսդիրն, ով մտահոգվում էր հասարակությանը հուզող խնդրի կարգավորմամբ, նպատակ չունի ներկայացնել հայցվորի կողմից՝ իրավախախտումների ենթարկվելու հավանականությունը: Բացի այդ, հայցվորը չէր կարող առանց վարանումների պարծենալ այն հանգամանքով, որ ինքը մարդու իրավունքներին սպառնացող շարժում չի ներկայացնում և միառժամանակ իրեն համարել այդ օրենքի կիրառության թեկուզ պոտենցիալ տուժող:

Այստեղից հետևում է, որ հայցվորը չի կարող համարվել տուժող՝ համաձայն կոնվենցիայի 34-րդ հոդվածի և իր ներկայացրած հայցադիմումն ամբողջապես պետք է անընդունելի հայտարարել՝ ըստ կոնվենցիայի 35-րդ հոդվածի 1, 3 և 4 հոդվածի:

Ահա այս պատճառները հիմք ընդունելով՝ Դատարանը միաձայն *հայտարարում է* հայցադիմումն անվավեր:

Ա. Բ. Բակա - Նախագահ
Տ. Լ. Ըրլի - դատարանի քարտուղար

ՀՀ սահմանադրական դատարանի ՈՐՈՇՈՒՄԸ

2000 թվականի նոյեմբերի 4-ին Հռոմում ստորագրված՝ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» կոնվենցիային կից թիվ 12 արձանագրության մեջ ամրագրված պարտավորությունների՝ ՀՀ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ գործով

Քաղ. Երևան

17 սեպտեմբերի, 2004 թվականի

Հայաստանի Հանրապետության
սահմանադրական դատարանը՝ հետևյալ կազմով.
Սահմանադրական դատարանի նախագահ
Գ. Հարությունյանի,
Սահմանադրական դատարանի անդամներ
Ֆ. Թոխյանի, Ջ. Ղուկասյանի, Հ. Նազարյանի, Ռ. Պապայանի, Վ. Պողոսյանի, Մ. Սևյանի (զեկուցող),
մասնակցությամբ՝ հանրապետության նախագահի պաշտոնական ներկայացուցիչ՝ Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարար Դ. Հարությունյանի,
համաձայն Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 100-րդ հոդվածի 2-րդ կետի, 101-րդ հոդվածի 1-ին կետի, «Սահմանադրական դատարանի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 5-րդ հոդվածի 2-րդ կետի, 25-րդ հոդվածի 1-ին կետի և 56-րդ հոդվածի,
դռնբաց նիստում քննեց «2000 թվականի նոյեմբերի 4-ին Հռոմում ստորագրված՝ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» կոնվենցիային կից թիվ 12 արձանագրության մեջ ամրագրված պարտավորությունների՝ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործը:

Գործի քննության առիթ է հանդիսացել հանրապետության նախագահի դիմումը Սահմանադրական դատարան:

Լսելով սույն գործով զեկուցողի հաղորդումը, հանրապետության նախագահի ներկայացուցչի բացատրությունները, հետազոտելով Արձանագրությունը և գործում առկա մյուս փաստաթղթերը, Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական դատարանը

ՊԱՐԶԵՑ

1. Քննության առարկա Արձանագրությունը Եվրոպայի խորհրդի անդամ պետությունների կողմից ստորագրման համար բացվել է 2000թ. նոյեմբերի 4-ին՝ Հռոմում: Արձանագրության նպատակն է բոլոր անձանց իրավահավասարության և խտրականության արգելման՝ «Սարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայով նախատեսված երաշխիքների ամրապնդումը:

Հայաստանի Հանրապետության կողմից արձանագրությունն ստորագրվել է 2004թ. հունիսի 18-ին՝ Ստրասբուրգում:

2. Արձանագրությունը հիմնվում է մարդու իրավունքների այն հիմնարար սկզբունքի վրա, ըստ որի՝ բոլորը հավասար են օրենքի առջև և օրենքով հավասար պաշտպանության իրավունք ունեն:

Արձանագրությամբ շեշտադրվում է, որ խտրականության արգելման սկզբունքը չի խոչընդոտում պայմանավորվող պետություններին՝ ձեռնարկելու լիակատար և արդյունավետ հավասարության ապահովմանն ուղղված միջոցառումներ՝ պայմանով, որ այդ միջոցառումներն ունենան օբյեկտիվ և ողջամիտ արդարացում:

3. Արձանագրությամբ Հայաստանի Հանրապետությունը պարտավորվում է օրենքով սահմանված ցանկացած իրավունքից օգտվելն ապահովել առանց սեռի, ռասայի, գույնի, լեզվի, կրոնի, քաղաքական կամ այլ կարծիքի, ազգային կամ սոցիալական ծագման, ազգային փոքրամասնության պատկանելու, սեփականության, ծննդի կամ այլ կարգավիճակի վրա հիմնված խտրականության:

Հայաստանի Հանրապետությունը պարտավորվում է նաև ապահովել, որպեսզի որևէ պետական մարմնի կողմից անձի նկատմամբ չդրսևորվի խտրական վերաբերմունք՝ նշված որևէ հիմքով:

4. Խտրականության համընդհանուր արգելումն ամրագրող՝ արձանագրության 1-ին հոդվածը և արձանագրության տարածքային կիրառումը կարգավորող 2-րդ հոդվածը կոնվենցիայի մասնակից պետությունների հարաբերություններում դիտվում են որպես կոնվենցիայի լրացուցիչ հոդվածներ, և կոնվենցիայի բոլոր դրույթները կիրառվում են համապատասխանաբար:

5. Արձանագրության նախաբանում հղում է կատարվում օրենքի առջև բոլորի հավասարության և օրենքով հավասար պաշտպանության սկզբունքին: Թեև իրավահավասարության սկզբունքը բացահայտ կերպով ամրագրված չէ ո՛չ կոնվենցիայի՝ խտրականությունն արգելող 14-րդ հոդվածում և ո՛չ էլ արձանագրության մեջ, այնուամենայնիվ, այդ սկզբունքը սերտորեն առնչվում է խտրականության արգելման սկզբունքին, և իրավահավասարության սկզբունքի խախտումը հանդիսանում է խտրականություն, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ առկա է օբյեկտիվ և ողջամիտ հիմնավորում:

Նախաբանում հղում է կատարվում նաև այն միջոցառումներին, որոնք պայմանավորվող կողմերը կարող են ձեռնարկել լիակատար և արդյունավետ հավասարությունն ապահովելու նպատակով, և միաժամանակ շեշտադրվում է, որ խտրականության արգելման սկզբունքը չի խոչընդոտում նման միջոցառումների իրականացմանը՝ պայմանով, որ այդ միջոցառումներն ունենան օբյեկտիվ և ողջամիտ արդարացում: Այն փաստը, որ կան անձանց որոշակի խոցելի խմբեր, և գոյություն ունեն de facto անհավասարություններ, կարող է դիտվել որպես որոշակի արտոնություններ սահմանող միջոցառումների օբյեկտիվ և ողջամիտ արդարացում:

Սահմանադրական դատարանն անհրաժեշտ է համարում նշել այն, որ խտրականության հասկացության բովանդակությունը ճշգրտվել և հստակեցվել է **Սարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի ձևավորած նախադեպային իրավունքում**:

Ըստ Եվրոպական դատարանի՝ ցանկացած տարբերակում կամ տարբերություն չէ, որ կարելի է խտրականություն համարել: Մասնավորապես՝ **Աբդուլազիզը, Քաբալեսը և Բալկանդալին ընդդեմ Միացյալ Թագավորության** գործով 1985թ. մայիսի 28-ի վճռում Եվրոպական դատարանը նշել է. «**Տարբերակումը կամ տարբերությունը խտրական է, եթե այն չունի օբյեկտիվ և ողջամիտ արդարացում, այսինքն, եթե այդ**

տարբերակումը կամ տարբերությունը չի հետապնդում իրավաչափ նպատակ կամ համաչափ չէ հետապնդվող իրավաչափ նպատակին»:

Համանման դիրքորոշում է ամրագրվել նաև **Դարբին ընդդեմ Շվեդիայի**, 1990թ. հոկտեմբերի 30 /կետ 31/, **Կարլեյնզն ընդդեմ Գերմանիայի**, 1994թ. հուլիսի 18 /կետ 24/, **Շուլեր - Ջորազենն ընդդեմ Շվեյցարիայի**, 1993թ. հունիսի 24 /կետ 67/ Եվրոպական դատարանի վճիռներում:

6. Խտրականությունն արգելող ընդհանուր բնույթի դրույթ ամրագրված է նաև կոնվենցիայի 14-րդ հոդվածում: Ընդ որում, արձանագրության 1-ին հոդվածով սահմանված՝ խտրականության արգելման հիմքերը նույնն են, ինչ կոնվենցիայի 14-րդ հոդվածով սահմանված հիմքերը: Սակայն, չնայած դրան՝ արձանագրության 1-ին հոդվածը երաշխավորում է լրացուցիչ պաշտպանություն ընդդեմ խտրականության:

Արձանագրության 1-ին հոդվածով երաշխավորվող լրացուցիչ պաշտպանությունը դրսևորվում է հետևյալում.

- եթե կոնվենցիայի 14-րդ հոդվածով պետությունները պարտավորվում են ապահովել կոնվենցիայով նախատեսված իրավունքներից օգտվելը՝ առանց այդ հոդվածով նախատեսված որևէ հանգամանքով պայմանավորված խտրականության, ապա արձանագրության 1-ին հոդվածով պետությունները պարտավորվում են առանց խտրականության ապահովել իրենց ներպետական օրենսդրությամբ նախատեսված բոլոր իրավունքներից օգտվելը.

- անձը պաշտպանվում է ցանկացած պետական մարմնի կողմից ցանկացած ձևով դրսևորվող խտրական վերաբերմունքից:

7. Քննության առարկա արձանագրությունն ստեղծում է միջազգային իրավական երաշխիք ՀՀ Սահմանադրության 15-րդ և 16-րդ հոդվածներում ամրագրված՝ բոլոր անձանց իրավահավասարության և խտրականության արգելման սկզբունքների իրացման և Սահմանադրության 4-րդ հոդվածի պահանջների կատարումը երաշխավորելու համար:

Ելնելով գործի քննության արդյունքներից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 100-րդ հոդվածի 2-րդ կետով, 102-րդ հոդվածի առաջին և երրորդ մասերով, «Սահմանադրական դատարանի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 5-րդ հոդվածի 2-րդ կետով, 67-

րդ և 68-րդ հոդվածներով, Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. 2000 թվականի նոյեմբերի 4-ին Յռոմում ստորագրված՝ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» կոնվենցիային կից թիվ 12 արձանագրության մեջ ամրագրված պարտավորությունները համապատասխանում են Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությանը:

2. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 102-րդ հոդվածի երկրորդ մասի համաձայն՝ սույն որոշումը վերջնական է, վերանայման ենթակա չէ, ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից:

**17 սեպտեմբերի, 2004 թվականի
ՍԴՈ-508**

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎԱՐՉԱՊԵՏԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ

12 օգոստոսի, 2002 թվականի N 478-Ն

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎԱՐՉԱՊԵՏԻՆ ԱՌԸՆԹԵՐ ԿՐՈՆԻ ՀԱՐՑԵՐՈՎ ԽՈՐՀՈՒՐԴ ՍՏԵՂԾԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ

Հայաստանի Հանրապետությունում կրոնի ոլորտում իրականացվող պետական քաղաքականության արդյունավետության բարձրացման նպատակով՝

1. Ստեղծել Հայաստանի Հանրապետության վարչապետին առընթեր կրոնի հարցերով խորհուրդ և հաստատել դրա կազմը՝ համաձայն N1 հավելվածի:

2. Հաստատել Հայաստանի Հանրապետության վարչապետին առընթեր կրոնի հարցերով խորհրդի կանոնադրությունը՝ համաձայն N2 հավելվածի:

ՍՏՈՐԱԳՐՎԵԼ Է ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՎԱՐՉԱՊԵՏԻ ԿՈՂՄԻՑ
2002 ԹՎԱԿԱՆԻ ՕԳՈՍՏՈՍԻ 12-ԻՆ

Հավելված N 1
Հայաստանի Հանրապետության
վարչապետի 2002 թվականի
օգոստոսի 12-ի N 478-Ն որոշման

ԿԱԶՄ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎԱՐՉԱՊԵՏԻՆ ԱՌԸՆԹԵՐ ԿՐՈՆԻ ՀԱՐՑԵՐՈՎ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻ

- ՀՀ վարչապետ (խորհրդի նախագահ),
- ՀՀ վարչապետի խորհրդական (խորհրդի նախագահի տեղակալ),
- ՀՀ Նախագահի աշխատակազմի ներկայացուցիչ (համաձայնությամբ),
- ՀՀ Ազգային ժողովի պատգամավոր (համաձայնությամբ),
- ՀՀ արդարադատության նախարարության ներկայացուցիչ,

ՀՀ սոցիալական ապահովության նախարարության ներկայացուցիչ,

ՀՀ կրթության և գիտության նախարարության ներկայացուցիչ

ՀՀ առողջապահության նախարարության ներկայացուցիչ,

ՀՀ մշակույթի, երիտասարդության հարցերի և սպորտի նախարարության ներկայացուցիչ,

ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության ներկայացուցիչ,

ՀՀ պաշտպանության նախարարության ներկայացուցիչ,

ՀՀ արտաքին գործերի նախարարության ներկայացուցիչ,

Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցու՝ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի,

Արարատյան Հայրապետական թեմի և Արցախի թեմի մեկական ներկայացուցիչ (համաձայնությամբ),

Հայաստանի Հայ Կաթողիկե եկեղեցու ներկայացուցիչ (համաձայնությամբ),

Հայաստանյայց ավետարանական եկեղեցու ներկայացուցիչ (համաձայնությամբ),

ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայի ներկայացուցիչ,

ՀՀ գլխավոր դատախազության ներկայացուցիչ (համաձայնությամբ),

ՀՀ կառավարության աշխատակազմի սոցիալական հարցերի վարչության պետ (խորհրդի քարտուղար):

Հավելված N 2
Հայաստանի Հանրապետության
վարչապետի 2002 թվականի
օգոստոսի 12-ի N 478-Ն որոշման

ԿԱՆՈՆԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎԱՐՉԱՊԵՏԻՆ
ԱՌԸՆԹԵՐ ԿՐՈՆԻ ՀԱՐՑԵՐՈՎ ԽՈՐՀՐԴԻ

I. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԴՐՈՒՅԹՆԵՐ

1. Հայաստանի Հանրապետության վարչապետին առընթեր կրոնի հարցերով խորհուրդը (այսուհետ՝ խորհուրդ) խորհրդակցական մարմին է, որն ստեղծվել է Հայաստանի Հանրապետության վարչապետի 2002 թվականի օգոստոսի 12-ի «Հայաստանի Հանրապետության վարչապետին առընթեր կրոնի հարցերով խորհուրդ ստեղծելու մասին» N 478-Ն որոշմամբ:

2. Խորհուրդն իր գործունեությունն իրականացնում է Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությանը և սույն կանոնադրությանը համապատասխան:

II. ԽՈՐՀՐԴԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐՆ ՈՒ ԳՈՐԾԱՌՈՒՅԹՆԵՐԸ

3. Խորհրդի հիմնական խնդիրներն ու գործառույթներն են՝
ա) Հայաստանի Հանրապետությունում կրոնի ոլորտում իրականացվող պետական քաղաքականության արդյունավետության բարձրացմանն ուղղված Հայաստանի Հանրապետության վարչապետին համապատասխան առաջարկություններ ներկայացնելը:

բ) հակաօրինական գործունեությունն ծավալող աղանդավորական կազմակերպությունների (միավորումների) գործունեության կանխարգելման միջոցառումների մշակումը:

գ) հասարակության մեջ կրոնական կազմակերպությունների և ազգային փոքրամասնությունների հանդուրժողական ու կառուցողական համակեցությանը նպաստումը:

դ) Հայաստանի Հանրապետությունում կրոնական կազմակերպությունների գործունեության մասին Հայաստանի Հանրապետության վարչապետին տեղեկություններ ներկայացնելը:

ե) կրոնական կազմակերպությունների և ազգային փոքրամասնությունների միջև ծագած վիճահարույց հարցերի իրավական լուծման վերաբերյալ առաջարկությունների մշակումը:

զ) Հայաստանի Հանրապետության կառավարության և Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցու միջև փոխհարաբերությունների կարգավորմանը նպաստելը:

է) կրոնի ոլորտին վերաբերող՝ Հայաստանի Հանրապետության վարչապետի պաշտոնական հանդիպումների համար անհրաժեշտ տեղեկատվության նախապատրաստումը:

ը) կրոնի ոլորտին առնչվող՝ իր իրավասության սահմաններում միջազգային պայմանագրերի, նախագծերի մշակմանն ու քննարկմանը մասնակցությունը:

թ) Հայաստանի Հանրապետությունում կրոնական և ազգային փոքրամասնությունների փոխհարաբերությունների կարգավորման, ինչպես նաև այդ ոլորտների օրենսդրության կատարելագործման վերաբերյալ առաջարկությունների մշակումը:

III. ԽՈՐՀՐԴԻ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄԸ

4. Խորհուրդը գլխավորում և նիստերը վարում է Հայաստանի Հանրապետության վարչապետը: Հայաստանի Հանրապետության վարչապետի հանձնարարությամբ խորհրդի նիստերը կարող է վարել խորհրդի նախագահի տեղակալը:

5. Խորհուրդն իր աշխատանքները կազմակերպում է նիստերի միջոցով, որոնք հրավիրվում են ըստ անհրաժեշտության, առնվազն երեք ամիսը մեկ անգամ: Խորհրդի նիստերին առանձին դեպքերում հրավիրյալի կարգավիճակով կարող են մասնակցել տարբեր հասարակական և կրոնական կազմակերպությունների ներկայացուցիչներ:

6. Խորհրդի նիստերն իրավագոր են, եթե դրանց մասնակցում է խորհրդի անդամների պարզ մեծամասնությունը:

Խորհրդի որոշումներն ընդունվում են նիստին մասնակցող անդամների ձայների պարզ մեծամասնությամբ:

Ձայների հավասարության դեպքում խորհրդի նախագահի ձայնը վճռորոշ է:

7. Խորհրդի նախագահը, իսկ նախագահի հանձնարարությամբ նաև՝ նախագահի տեղակալը՝

ա) հրավիրում է հանձնաժողովի նիստեր և նախագահում դրանք.

բ) կազմակերպում է խորհրդի աշխատանքները և ղեկավարում դրանց ընթացիկ գործունեությունը.

գ) նշանակում է խորհրդի նիստի անցկացման օրը, վայրը, ժամը և հաստատում օրակարգը.

դ) ստորագրում է խորհրդի որոշումները և դրա գործունեության հետ առնչվող մյուս փաստաթղթերն ու գրագրությունները.

ե) իրականացնում է Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ և սույն կանոնադրությամբ իրեն վերապահված այլ լիազորություններ:

8. Խորհրդի քարտուղարը՝

ա) նախապատրաստում է հանձնաժողովի նիստը և դրա օրակարգը, կազմում նիստի արձանագրությունը.

բ) խորհրդի նիստերի միջև ընկած ժամանակահատվածում օգնում է խորհրդին ընթացիկ գործերում, ապահովում գործավարությունը.

գ) վերլուծում է հանձնաժողովի գործունեության ոլորտին վերաբերող հարցերը և արդյունքների մասին զեկուցում խորհրդի նախագահին.

դ) նախապատրաստում է առաջարկություններ խորհրդի աշխատանքային ծրագրերի վերաբերյալ:

IV. ԽՈՐՀՐԴԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ԴԱԴԱՐՈՒՄԸ

9. Խորհրդի գործունեությունը դադարում է Հայաստանի Հանրապետության վարչապետի որոշմամբ:

**ՎԱՀԵ ԵՆԳԻԲԱՐՅԱՆ
ԱՐԹՈՒՐ ՉԱԽՈՅԱՆ**

**ԵԿԵՂԵՑԻ,
ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՎ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ**

**ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ՀԱՆՐԱՄԱՏՉԵԼԻ
ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ**

**VAHE YENGIBARYAN
ARTHUR CHAKHOYAN**

CHURCH, STATE AND SOCIETY

FAMILY LAW MANUAL

Խմբագիր՝

Լեզվաոճական
խմբագիր՝
Տեխնիկական
խմբագիր՝
Կազմի
ձևավորող՝

**Հոգեշնորհ Տ. Հովակիմ Վարդապետ
ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ**

Ամալյա ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

Արարատ ԹՈՎՄԱՍՅԱՆ

Տիգրան ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

«Անտարես» հրատարակչատուն
Երևան 0009, Մաշտոցի 50ա/1
Հեռ.՝ (+374 10) 58 10 59, 56 15 26
Հեռ./ֆաքս՝ (+374 10) 58 76 69
antares@antares.am
www.antares.am